

מאירס-ג'וינט-
מכון ברוקדייל

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

מקבלי קצבאות נכות מהמוסד לביטוח לאומי

מאפייני תעסוקה של מקבלי קצבת נכות כללית
ומקבלי קצבת נכות מעבודה

שולי בר¹
נורית שטרוסברג²
רבקה פריאור¹
דניז נאון²

ירושלים, מנחם-אב התשס"ה, אוגוסט 2005

(1) המוסד לביטוח לאומי, מינהל המחקר והתכנון.

(2) מאירס-ג'וינט מכון ברוקדייל – ג'וינט.

פתח דבר

דוח מחקר זה הוא שני בסדרת דוחות המתבססת על סקר מקיף של מקבלי קצבאות נכות מהמוסד לביטוח לאומי: נכות כללית, שירותים מיוחדים, נפגעי עבודה, נידות ונפגעי איבה. הסקר, שהקיף את המתגוררים בקהילה, נערך בסוף שנת 1998 ובמהלך 1999 בידי המוסד לביטוח לאומי ומאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.

הדוח הראשון (שטרסברג ואחרים, 2004) התמקד במאפייני הרקע של אוכלוסיית מקבלי קצבת נכות כללית וקצבת נכות מפגיעה בעבודה (כמו מצב בריאות וליקויים רפואיים, השכלה, מצב תפקודי בתחומים שונים) וכן בדפוסי השימוש בשירותים השונים שנועדו לסייע בשיקום הפיסי והנפשי ובתפקוד היומיומי. הושם בו דגש גם על מיפוי הצרכים הבלתי מסופקים של הנכים בשירותי תמיכה, בטיפול אישי ועזרה ביתית בניהול משק הבית ובשירותים רפואיים. דוח זה לעומת זאת מוקדש למאפייני התעסוקה של הנכים הכלליים ושל נכי עבודה. מוצגים בו שיעורי התעסוקה ורמת השכר של המועסקים בקרב שתי קבוצות אלו (בנפרד), וכן ניתוח של הקשר בין מאפייני הרקע לבין התעסוקה ומאפייניה. המחקר עוסק גם בנכים הלא-עובדים, ובוחן את היסטוריית התעסוקה שלהם בטרם אירעה הנכות ואת הנכונות לעבוד.

תמונת מצב התעסוקה של נכים עשויה לשמש רקע לקידום המדיניות לשילובם של נכים בשוק, העבודה ולחיזוק התמריץ לעבודה, במיוחד כשמדובר במקבלי קצבת נכות כללית. המידע שהתפרסם לציבור הרחב, כבר שימש כבסיס למוסד לביטוח לאומי ולפורומים שונים של קובעי מדיניות ובעיקר את הוועדה הציבורית לענייני הנכים כבסיס לתכנון ופיתוח מדיניות. הממצאים מלמדים ששיעור התעסוקה של כלל הנכים שנפגעו בעבודה גבוה אף יותר מהשיעור הממוצע בכלל האוכלוסייה, אך שיעורי התעסוקה בקרב מקבלי קצבת נכות כללית נמוכים, ואין ספק שניתן להגדילם באמצעות מדיניות ממוקדת, המביאה בחשבון את מגבלות הבריאות של מקבלי הקצבה ואת סוגי העזרה שהם זקוקים לה.

תודתנו נתונה לחוקרות ולכל מי שסייעו בידן. תודה מיוחדת למר אלכסנדר גאליה על העבודה הרבה שהשקיע בתכנון הדגימה של הסקר ובעיבוד הנתונים, לגבי' נירה עמיר שנשאה בנטל ההדפסה ולגבי' מיה עורב-הטל על העריכה הלשונית. תודה גם לגבי' לאה אחדות, סמנכ"לית מחקר ותכנון, גבי' ברנדה מורגנשטיין, מנהלת האגף לפיתוח שירותים, גבי' עירית פלדמן, מנהלת אגף גמלאות נכות, גבי' יהודית קינג, מכון ברוקדייל, מר שמואל פינצ'י, מנהל אגף השיקום וגבי' דליה גורדון, מנהלת אגף במינהל המחקר והתכנון – על הערותיהם והארותיהם למחקר בשלביו השונים.

ג'יק חביב
מנהל מאירס-ג'וינט
מכון ברוקדייל

לאה אחדות
סמנכ"לית מחקר ותכנון
המוסד לביטוח לאומי

תמצית

הדוח הנוכחי מציג ממצאים עיקריים על דפוסי התעסוקה של נכים המקבלים קצבת נכות כללית ושל נכים המקבלים קצבת נכות עקב פגיעה בעבודה ועל מאפייניהם של הנכים העובדים ומי שאינם עובדים.

בדוח מוצגים ממצאים בשלושה נושאים עיקריים:

- שיעור העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות כללית (ללא שר"מ וללא עקרות בית) ובקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה. הממצאים מוצגים לכלל האוכלוסייה של כל אחת משתי התוכניות וכן לפי מאפייני הנכים: גיל, מין, דרגת נכות, ליקוי עיקרי, מוגבלות בתפקוד ורמת השכלה.
- מאפייני התעסוקה של נכים שעובדים: סוג המעסיק, מעמד בעבודה, ענף כלכלי ומשלח יד, רמת השכר, סידורים מיוחדים שנעשים בעבורם במקום העבודה ואופן הגעתם אליה.
- אפיונים של הנכים שאינם עובדים.

הממצאים מוצגים למקבלי קצבת נכות כללית ולמקבלי קצבת נכות מעבודה בנפרד.

נפגעי קצבת נכות כללית ומקבלי קצבת נכות כללית הן שתי אוכלוסיות שונות במהותן מבחינת אופי הליקוי העיקרי ועיתוי הופעתו במהלך חיי הנכה: האם הליקוי מולד; האם הופיע במהלך החיים או נגרם עקב תאונת עבודה או מחלת מקצוע; האם הליקוי פיסי או מנטלי. כמו כן, הם שונים מאוד בתנאי הזכאות לקצבה. יש לנסות להתייחס להבדלים באופי שתי האוכלוסיות כרקע להבנת המצב הכלכלי שלהן.

מאחר שמדובר **במקבלי קצבאות המוסד לביטוח לאומי**, ולא בכלל הנכים, אין אנו מתייחסים לחלק ניכר מאוכלוסיית הנכים הכלליים שעובדים ומשתכרים (מעל סף שכר) ואינם זכאים לקצבת נכות. אוכלוסייה זו לא נחקרה בסקר.

1. מקבלי קצבת נכות כללית

1.1. שיעור המועסקים ורמת השכר

שיעור המועסקים נבדק לפי שלושה מקורות שונים: שתי שאלות שונות במסגרת הסקר וקובץ נכות כללית של המוסד לביטוח לאומי. בהתאם למקורות אלה בתקופת הסקר היו מועסקים 14%-18% מהנכים הכלליים שלא קבלו גם קצבה לשירותים מיוחדים (שר"מ) ושלא נמנו עם עקרות בית נכות. שיעור העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות כללית שקיבלו גם קצבת שר"מ הוא זניח, ועקרות הבית,¹ מעצם הגדרתן, לא השתכרו ערב התרחשות הנכות. זאת, לעומת 61% בקרב כלל האוכלוסייה בארץ.

¹ ראו הגדרה במבוא.

להלן הממצאים העיקריים שעלו מבחינת שיעורי התעסוקה בתת-קבוצות בתוך אוכלוסיית מקבלי הקצבה :

* ל-31% מהנכים (ללא שר"מ וללא עקרות בית) יש ליקוי עיקרי נפשי, ומהם 18% עובדים ; ל-19% מהנכים ליקוי עיקרי לוקומוטורי² או נוירולוגי וגם מהם כ-18% עובדים ; ל-12% מהנכים יש ליקוי עיקרי פנימי ומהם 11% עובדים ; ל-12% יש ליקוי לב ו-10% מהם עובדים ; כ-9% לוקים בפיגור ומהם 36% נמצאים במסגרות תעסוקה מוגנות.

* כאמור, בין הלוקים בפיגור נמצא השיעור הגבוה ביותר של מועסקים. בשנים האחרונות גוברת המודעות לצורך בהרחבת פתרונות תעסוקה לאנשים הלוקים בפיגור שכלי. מגמה זו, המעוגנת בתקנון לענייני סעד, באה לידי ביטוי בהקמת מסגרות מוגנות נוספות ובהרחבת חלופות התעסוקה, כמו עבודה נתמכת וניסיון להשמה בשוק החופשי. משקלם של הלוקים בפיגור מתבטא גם בשיעור המועסקים לפי בית ספר אחרון: שיעור מועסקים גבוה יחסית נמצא בקרב בוגרי החינוך המיוחד. מלבד נמצא שיעור תעסוקה גבוה יחסית בקרב נכים שלמדו במוסדות אקדמיים.

* מצב התפקוד בפעילויות יומיומיות נקבע על פי מוגבלות בתחומים האלה: ניידות מחוץ לבית ובתוכו, טיפול אישי וניהול משק בית. נבנה מדד משותף לתפקוד הכולל את כל התחומים ויוצר שלוש רמות :

1. עצמאים שאינם מוגבלים באף אחד מהתחומים ;
2. מוגבלים בניידות מחוץ לבית ו/או מוגבלים בניהול משק בית ;
3. מוגבלים בטיפול אישי (כולל לפחות פעולה אחת בטיפול אישי) ו/או מוגבלים בניידות בתוך הבית.

ככל שרמת המוגבלות גבוהה יותר כן נמוך שיעור העובדים. יש קשרי גומלין בין סוג הליקוי לרמת המוגבלות, לדוגמה: אחוז גבוה מבין הלוקים בפיגור ובנפש עצמאים מבחינת תפקוד. נמצא הבדל מובהק בשיעור העובדים בין העצמאים בניידות מחוץ לבית לבין עצמאים עם קושי או אביזר (לא כיסא גלגלים).

* שיעור העובדים גבוה יחסית בין הצעירים בני 18-29 (כנראה בהשפעת הלוקים בפיגור).

* הנשים היוו 38% ממקבלי קצבת נכות כללית (ללא שר"מ וללא עקרות בית), ונמצא הבדל לא גדול בין שיעור הגברים העובדים (16.5%) לבין שיעור הנשים העובדות (14.1%).

1.2 מאפייני תעסוקה של נכים שעובדים

* בהשוואה לכלל האוכלוסייה, יש שיעור גבוה יחסית (14%) במעמד של "עובדים ללא שכר", בהם מי שעובדים במסגרת משפחתית (יש לציין ש-17% מהמועסקים במסגרות מוגנות הגדירו עצמם כ"עובדים ללא שכר").

* אחוז הנכים המועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת הוא גבוה – 36% מכלל העובדים. מכלל המועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת 34% לוקים בפיגור ו-40% הם נפגעי נפש. 48% מהמועסקים במסגרות אלו הם בדרגות נכות של 40%-59%, 31% בדרגות 60%-79% ו-21% בדרגות 80%-100%.

² פגיעות ומחלות בעצמות ובפרקים, בגולגולת, עמוד השדרה, בית החזה, האגן, עצמות ופרקים של הגפיים.

- * ניתוח הענף הכלכלי של העובדים מורה על ריכוז של נכים העובדים בתעשייה (25%) ובמפעלי עבודה שיקומיים (מע"ש), שהם מסגרת יום מוגנת המותאמת לצורכי הנכים (18%). מבחינת משלחי יד נמצא אחוז גבוה יחסית של עובדים בלתי מקצועיים וייצוג נמוך במשלחי יד אקדמיים ובמקצועות חופשיים וטכניים, בהשוואה לכלל המועסקים במשק.
- * רמת השכר של כ-71% מהנכים הכלליים שעבדו הגיעה עד לסף המתיר גם קבלת קצבה: כלומר, רמת שכר נמוכה ועם שונות קטנה למדי.
- * אופן ההגעה לעבודה בקרב נכים עובדים מושפע מהליקוי העיקרי ומהמצב הכלכלי של הנכה. יש ליקויים שכיחים בקרב מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מאפשרים נהיגה ברכב, כמו ליקוי ראייה ופיגור שכלי. בין מקבלי קצבה שעובדים, 41% מגיעים לעבודה באוטובוס ציבורי, 18% מגיעים בהליכה ברגל, 13% מגיעים ברכב פרטי, 11% משתמשים בהסעה מיוחדת ו- 10% מוסעים בידי אחר.

1.3 מאפייניהם של הנכים שאינם עובדים

- * הנכים בגיל העבודה (18-54) בעת הסקר מהווים 78% מכלל הנכים הכלליים (ללא שר"מ וללא עקרות בית). כ-72% מהם לא עובדים.
- * הרוב מצהירים כי אינם יכולים כלל לעבוד בגלל הנכות (51%). רק מיעוט מבין הלא-עובדים מצהירים שאינם מעוניינים לעבוד ומיעוט מעוניינים לעבוד בכל תנאי. אחוז ניכר מבין הלא עובדים מעוניין לעבוד בתנאים מסוימים (34%). התנאים האלו נוגעים **למסגרת העבודה** (חלקיות, גמישות שעות, הסעות, עבודה בבית), **אופי העבודה** (התאמתה לבעיות הבריאות, משלח יד, תחום שמעניין את הנכה, לא עבודה במסגרת מוגנת/נתמכת), **שכר עבודה** (שכר הולם, שהקצבה מביטוח לאומי לא תיפגע).

2. מקבלי קצבת נכות מעבודה

- * המחקר עוסק באוכלוסיית מקבלי קצבאות המוסד לביטוח לאומי שאחוז הנכות הרפואית שלהם הוא 40% ויותר, וגילים מעל 18 ופחות מ-65 (לגברים) או 60 (לנשים). מחוץ למסגרת הסקר נמצאים מקבלי קצבת נכות מעבודה בדרגות 20%-39%, ולכן אי אפשר להסיק מסקנות על תעסוקתם, בשל האופי השונה של הנכות וחומריתה. במידת האפשר נעשתה השלמת נתונים מקובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה (דצמבר 1998) על נכים בדרגות 20%-39% ו-40% ומעלה.

2.1 שיעור המועסקים

- הצורך להקביל בין אוכלוסיית נפגעי עבודה במדגם לבין מקבלי קצבאות אחרות הביא לכך שנדגמו רק **נכי עבודה בעלי דרגות נכות 40% ויותר**. הללו מהווים כ-25% מכלל מקבלי הקצבה.

שיעור המועסקים וההכנסה מעבודה נבדקו לפי ארבעה מקורות שונים: שתי שאלות שונות במסגרת הסקר ושני קבצים של המוסד לביטוח לאומי. לפי כל המקורות עולה כי בתקופת הסקר היו מועסקים 45%-53% ממקבלי קצבת נכות מעבודה בדרגת נכות של 40% ויותר. לשם השוואה, שיעור המועסקים בכלל האוכלוסייה הוא 60.8% (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כ"א 2000, גברים

בני 18-65 ונשים בנות 18-60). בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה בדרגת נכות 20%-39% שיעור המועסקים מגיע ל - 76%.

לפגיעה בעבודה יש השפעה מכרעת על מהלך החיים של הנכה – 52% מהנפגעים הפסיקו לעבוד לאחר פגיעתם, 36% שינו את משלח ידם, 31% הקטינו את היקף התעסוקה וכ-29% שינו את מקום עבודתם. חלק מהנכים ביצעו יותר משינוי אחד. כצפוי, ככל שדרגת הנכות גבוהה יותר אחוז המפסיקים לעבוד גבוה יותר. כמו כן, רוב אלו שהפסיקו לעבוד לאחר הפגיעה גם לא עבדו בעת הסקר. בין הנכים שעבדו בעת הסקר, כ-75% שינו את משלח ידם לאחר הפגיעה.

להלן הממצאים העיקריים שעלו מבחינת שיעורי התעסוקה בתת-קבוצות בתוך אוכלוסיית מקבלי הקצבה:

- * לפי הסקר ולפי קובץ מקבלי נכות מעבודה (דצמבר 1998), שיעור העובדים הגבוה ביותר הוא בגילאי 45-65, ואילו בכלל האוכלוסייה השיעור הגבוה של עובדים הוא בגילאי 30-44 (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כ"א 2000, גברים בני 65-18 ונשים בנות 18-60).
- * נמצאו הבדלים מובהקים בשיעור העובדים בין נכים "חדשים" לנכים "ותיקים": בעלי ותק של 6 שנים או יותר בנכות עובדים בשיעור גבוה יותר לעומת בעלי ותק של עד 5 שנים בנכות. ייתכן שתנאי התעסוקה במשק בזמן הניסיון להיקלט בעבודה היו שונים ונוחים יותר ל"ותיקים" בנכות.
- * שיעור העובדים גבוה יחסית (51%) בדרגות הנכות הנמוכות (40%-59%), ואילו בדרגות נכות 100%-80% שיעור העובדים הוא 33%.
- * כ-57% מנכי עבודה שעובדים מועסקים במשרה מלאה. יש קשר בין היקף המשרה לדרגת הנכות: בדרגת הנכות הגבוהה רק כשליש עובדים במשרה מלאה.
- * במדגם של הסקר היוו הנשים כ-8% בלבד ממקבלי קצבת נכות מעבודה. האחוז דומה לפי קבצי הביטוח הלאומי. הסיבה היא שאחוז נמוך של נשים עובדות מועסקות במשלחי יד עתירי סיכון, בבנייה, חקלאות או בתעשייה). לאור מספרן הנמוך אי אפשר להצביע על הבדלים מובהקים בשיעור העובדים ובחלקיות המשרה בינן לבין גברים.
- * ככל שרמת המוגבלות בתפקוד היומיומי גבוהה יותר כן נמוך שיעור העובדים. שיעור העובדים בין מקבלי קצבת נכות מעבודה שעצמאים בתפקוד, הוא גבוה מאוד (69%), אולם הם מהווים רק כ-13% מנכי העבודה בסקר. לפי מוגבלות בניידות מחוץ לבית, שיעור העובדים יורד באופן מובהק כאשר הניידות מחוץ לבית נסמכת על סיוע באביזר (לא כיסא גלגלים) או שהיא כרוכה במאמץ רב, והשיעור יורד באופן תלול כאשר הניידות מחוץ לבית נסמכת על עזרת אדם אחר.
- * ניתוח שיעור התעסוקה לפי רמת ההשכלה נעשה באמצעות שני מדדים של השכלה: מספר שנות לימוד וסוג בית הספר האחרון שבו למד המרואיין. בכל קבוצה של דרגת נכות, שיעור העובדים עולה עם מספר שנות הלימוד. גם הניתוח לפי סוג בית ספר אחרון מעלה ששיעור העובדים עולה בהתמדה עם רמת ההשכלה: השיעור גבוה במיוחד בקרב מי שלמדו במוסד אקדמי ומי שלמדו במוסד על תיכוני לא אקדמי.
- * ככל שמצב הבריאות הסוביקטיבית גרוע יותר וככל שסובלים יותר מכאבים יורד שיעור התעסוקה.

2.2 מאפייני תעסוקה של נכים שעובדים

- * יש שיעור גבוה יחסית של עובדים כעצמאים: 17% לעומת 11% בכלל המועסקים במשק.
- * אחוז גבוה יחסית עובדים בענף התעשייה גם לאחר הפגיעה: כ-30% לעומת 19% בכלל המועסקים.
- * יש ריכוז במשלחי יד בלתי מקצועיים: 17% לעומת 8% בכלל המועסקים, וייצוג נמוך במשלחי יד אקדמיים ובמקצועות חופשיים וטכניים.
- * לכ-42% ממקבלי קצבת נכות מעבודה שהיו מועסקים בזמן הסקר יש ותק של 11 שנים ויותר במקום העבודה הנוכחי, ולשיעור דומה יש ותק של פחות מ-5 שנים במקום העבודה הנוכחי. יכלו לצבור ותק ממושך הן מי שלא שינו מקום עבודה לאחר הפגיעה (אם כי ייתכן ששינו משלח יד והיקף התעסוקה), והן מי שנפגעו לפני שנים רבות והשתלבו שוב בשוק העבודה. צבירת ותק במקום העבודה קשורה גם לגיל הנפגע.
- * אפשר למצוא פיזור רב ברמות השכר: כרבע משתכרים פחות מ-1,475 ש"ח לחודש (בערכי 1999), וכמעט שליש מן המועסקים משתכרים יותר מ-6,000 ש"ח לחודש.
- * אופן ההגעה לעבודה בקרב נכים עובדים מושפע מהליקוי העיקרי ומהמצב הכלכלי של הנכה. 62% ממקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים מגיעים לעבודה ברכב פרטי. ל-56% ממקבלי קצבה זו יש בעלות על רכב פרטי. ל-66% ממקבלי קצבת נכות מעבודה יש ליקוי עיקרי לוקומוטורי/ניורולוגי המגביל את הניידות. מוגבלים בגפיים התחתונות בעלי רכב היו זכאים בשנת 1998 לקצבת ניידות (18% מנכי עבודה שהיו מועסקים בשנת 1998 קיבלו גם קצבת ניידות).

2.3 עניין בעבודה בקרב נכים שאינם עובדים

הנכים בגיל העבודה (18-54) מהווים 70% מכלל נכי העבודה, מהם 54% לא עובדים. מלבד מי שציינו כי אינם יכולים כלל לעבוד בגלל הנכות (46% מנכי העבודה), מיעוט מבין הלא-עובדים מצהיר שאינו מעוניין לעבוד. מיעוט מעוניין לעבוד בכל תנאי, אבל אחוז ניכר מבין הלא-עובדים מעוניין לעבוד בתנאים מסוימים (42% ממקבלי קצבת נכות מעבודה). התנאים האלו נוגעים למסגרת העבודה (חלקיות, גמישות שעות, הסעות, עבודה בבית), אופי העבודה (התאמתה לבעיות הבריאות, משלח יד, תחום שמעניין את הנכה, לא עבודה במסגרת מוגנת/נתמכת), ושכר עבודה (שכר הולם, שהקצבה מביטוח לאומי לא תיפגע).

תוכן העניינים

עמוד

תמצית (עיקר הממצאים)

1 1. מבוא

2. מאפייני רקע של מקבלי קצבת נכות כללית ושל מקבלי קצבת נכות

5 מעבודה

5 מין וגיל

6 ליקוי עיקרי ודרגת נכות

8 מצב משפחתי

9 השכלה

12 3. המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות כללית

12 3.1 שיעור העובדים בקרב מקבלי הקצבה, בסך הכול ולפי קבוצות

12 כלל מקבלי הקצבה

13 גיל וותק בנכות

14 דרגת הנכות

14 מין

15 הליקוי העיקרי

16 מצב התפקוד בפעילויות יומיומיות

17 מצב בריאות סובייקטיבי ודיווח על כאבים

18 רמת ההשכלה

19 המצב המשפחתי

20 הרכב משק הבית

20 3.2 מאפייני תעסוקה של מקבלי הקצבה שעובדים

20 מעמד בעבודה וסוג מעסיק

22 וותק במקום העבודה

22 ענף כלכלי

23 משלח יד

24 רמת שכר

24 אופן ההגעה לעבודה

25 סידורים מיוחדים במקום העבודה

26	3.3 מאפיינים של מקבלי קצבה שאינם עובדים
26	היסטוריית התעסוקה
27	העניין בהשגת עבודה
29	<u>4. המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות מעבודה</u>
29	4.1 שיעור העובדים בקרב מקבלי הקצבה
29	כלל מקבלי הקצבה
29	רמת השכר
31	גיל וותק נכות
31	דרגת הנכות
32	מין
32	מצב תפקוד בפעילויות יומיומיות
33	מצב בריאות סובייקטיבי ודיווח על כאבים
34	רמת השכלה
36	מצב משפחתי
36	הרכב משק הבית
37	4.2 מאפייני תעסוקה של מקבלי הקצבה שעובדים
37	מעמד בעבודה וסוג מעסיק
37	ותק במקום העבודה
38	ענף כלכלי
38	משלח יד
39	רמת שכר
40	אופן ההגעה לעבודה
40	סידורים מיוחדים במקום העבודה
41	4.3 מאפייני מקבלי הקצבה שאינם עובדים
41	מספר שנים מאז עבדו
42	העניין בהשגת עבודה
43	נספח
	רקע
	תיאור האוכלוסייה
	תיאור המדגם
	כלי המחקר
	מקורות המידע ושיטות איסוף הנתונים על מקבלי הקצבאות

1. מבוא

הדוח הנוכחי מציג ממצאים עיקריים על דפוסי התעסוקה של נכים המקבלים קצבת נכות כללית ושל נכים המקבלים קצבת נכות עקב פגיעה בעבודה ועל מאפייניהם של הנכים העובדים ומי שאינם עובדים.

דוח זה הוא אחד מסדרת דוחות המבוססים על סקר ארצי שנערך בסוף שנת 1998 ובמהלך 1999 ביוזמת המוסד לביטוח לאומי ובמימונו בקרב מקבלי כל סוגי קצבאות נכות של המוסד לביטוח הלאומי בארץ הגרים בקהילה. הסקר, על כל שלביו, נערך בשותפות על ידי המוסד לביטוח לאומי ומאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל וכלל ראיונות עם 3,289 מקבלי קצבאות (נכות כללית ללא קצבה לשירותים מיוחדים, [להלן שר"מ], נכות כללית עם שר"מ, נכות מעבודה, ניידות ואיבה) ו-928 תומכים של מקבלי קצבת נכות כללית. תיאור מפורט של אוכלוסיית המחקר, תהליכי הדגימה, אופן איסוף הנתונים וכלי המחקר מוצג בנספח.

דוח נוסף על מקבלי קצבת נכות כללית ומקבלי קצבת נכות מעבודה, המבוסס על נתוני סקר זה והמתמקד במאפיינים ובצרכים של אוכלוסיות אלה בתחומי הבריאות והתפקוד הפיזי והנפשי התפרסם זה לא מכבר (שטרסברג ואחרים, 2004). כמו כן, נתוני הסקר שמשו בסיס לדוחות נוספים העומדים להתפרסם בקרוב: מאפיינים וצרכים של מקבלי גמלת שירותים מיוחדים (שר"מ); מאפיינים וצרכים של מקבלי קצבת נכות בשלוש הערים הגדולות בישראל (ירושלים, ת"א-יפו וחיפה); צעירים הלוקים בפיגור שכלי ותומכיהם; נשים עם מוגבלות בישראל; התמודדות בני משפחה התומכים במקבלי קצבת נכות כללית. דוחות מחקר נוספים על מקבלי קצבת ניידות ועל נפגעי איבה נמצאים בשלב הכנה.

קצבת נכות כללית היא קצבה להבטחת קיום המשולמת למבוטח שעקב ליקוי גופני, שכלי או נפשי הנובע ממחלה, מתאונה או ממום מלידה, נגרמה לו נכות רפואית בשיעור של 40% לפחות (לעקרת בית הזכאות מותנית בקיום נכות רפואית בשיעור של 50% לפחות). הקצבה משולמת בשיעורים אחידים בהתאם לדרגת אי הכושר והמצב המשפחתי. התוספת בקצבה הנובעת מהמצב המשפחתי משולמת בכפוף למבחן אמצעים. נוסף על הנכות הרפואית האמורה צריך להתקיים גם אחד מהתנאים האלה:

1. אין למבוטח כושר להשתכר מעבודה או ממשלח יד (לעניין זה מי שמשתכר פחות מ-25% מהשכר הממוצע נחשב כמי שאין לו כושר להשתכר).
2. כושרו של המבוטח להשתכר מעבודה או ממשלח יד או השתכרותו בפועל צומצמו עקב הליקוי הרפואי ב-50% או יותר.
3. לעקרת בית – אין לה כושר לבצע פעולות שמקובל לבצע במשק בית או שכושרה לבצע פעולות מקובלות במשק הבית צומצם ב-50% לפחות. כעקרת בית מוגדרת אשה נשואה

שלא עבדה מחוץ למשק ביתה במשך 12 חודשים רצופים או 24 חודשים שאינם רצופים, בתכוף לפני הגשת התביעה למוסד לביטוח לאומי. מעצם הגדרה זו נובע כי עמדותיה של עקרת הבית בנוגע לעבודה מחוץ למשק ביתה שונות מעמדותיהם של הנכים המבוטחים. סביר להניח שעקרות הבית לא נמנות עם הקבוצה המחפשת עבודה או שהתחילה לעבוד לאחר הנכות. לפיכך בכל הניתוחים בנוגע לעמדות על עבודה וחיפוש עבודה לא כללנו את עקרות הבית.

הקצבה משולמת בשיעור העולה בהתאם לדרגת אי הכושר להשתכר והמצב המשפחתי. התוספת לקצבה הנובעת מהמצב המשפחתי משולמת בכפוף למבחן אמצעים.

קצבה לשירותים מיוחדים (שר"מ) מיועדת לנכה שתלוי בעזרת הזולת בביצוע פעולות יומיומיות הקשורות לטיפול אישי או למי שזקוק להשגחה של אדם אחר (למניעת סיכון מידי לעצמו או לאחרים). מטרת הגמלה לאפשר לנכה לקבל את הטיפול האישי שהוא זקוק לו. הנכה ומשפחתו יכולים לבחור בין קבלת עזרה בטיפול אישי מבני משפחה לבין רכישת שירותי עזרה בכסף מבני משפחה או מאחרים. כעשירית ממקבלי קצבת נכות כללית מקבלים גם קצבה זו.

קצבת נכות מעבודה מיועדת למבוטח שהוכר כנכה עקב פגיעה בעבודה (תאונת עבודה או מחלת מקצוע) וועדה רפואית קבעה כי יש לו לפחות 5% נכות רפואית. הקצבה משולמת בהתאם לגובה השכר שהיה למבוטח טרם הפגיעה ובהתחשב בדרגת נכותו. בניגוד לקצבת נכות כללית, קצבה זו איננה מותנית בכושרו של האדם להשתכר.

הדוח עוסק באוכלוסיית מקבלי קצבת נכות כללית ובאוכלוסיית מקבלי קצבת נכות מעבודה שאחוז הנכות הרפואית שלהם הוא 40% ויותר וגילים יותר מ-18 ופחות מ-65 (לגברים) או 60 (לנשים). הדגימה בקרב אוכלוסיות אלה נעשתה בנפרד בקרב מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מקבלים קצבת שר"מ, בקרב מקבלי קצבת נכות כללית המקבלים גם קצבת שר"מ ובקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה. בשתי הקבוצות הראשונות נעשתה דגימה שכבתית לפי סוג הליקוי ואילו בנפגעי עבודה נעשתה דגימה יחסית לאוכלוסייה.

אוכלוסיית המחקר לא כללה את הקבוצות האלה:

- מקבלי קצבאות שנקבעה להם דרגת נכות הנמוכה מ-40% נכות;
- מקבלי קצבת שר"מ בלבד (שאינם מקבלים קצבת נכות כללית);
- מאושפזים (6 חודשים ויותר);
- נכים שקצבתם הופסקה לפני מועד הריאיון;
- מקבלי קצבת נכות כללית שהם נפגעי נפש או לוקים בפיגור או מקבלי קצבת נכות עם שר"מ, המתגוררים ביישובים שיש בהם פחות מ-2000 תושבים או ביישובי יהודה,

שומרון וחבל עזה (ראו הסבר בנספח).

לוח מס' 1: אוכלוסיית המחקר לפי סוג קצבת נכות

מספר מקבלי הקצבה		קבוצת האוכלוסייה *
ביוני 2003**	במועד הדגימה (סוף 1998)	
139,942	98,895	מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מקבלים קצבה לשירותים מיוחדים (שר"מ)
15,172	13,769	מתוכם: עקרות בית
16,054	9,808	מקבלי קצבת נכות כללית שמקבלים גם קצבה לשירותים מיוחדים (שר"מ)
6,666	4,690	מקבלי קצבת נכות מעבודה שכירים ועצמאים בעלי נכות צמיתה תושבי ישראל

* מקבלי קצבאות נכות בני 18-65 (גברים) ו-60-18 (נשים), שיש להם 40% נכות רפואית ויותר והם מתגוררים בקהילה (לא כולל נכים המאושפזים בבתי חולים או במוסדות).
 ** נתוני המחקר מבוססים על מדגם של מקבלי קצבאות בסוף 1998. בטור זה מוצגים מספרים מעודכנים של האוכלוסייה הרלוונטית למחקר ליוני 2003. הגידול הרב במספר מקבלי שר"מ נובע מהשינויים בעקבות שביתת הנכים ב-1999.

הראיונות נערכו עם הנכה או עם התומך העיקרי שלו (במקרה שהנכה איננו מסוגל לענות). חלק מהראיונות נערכו פנים-אל-פנים בביתו של הנכה בעזרת שאלון מובנה, שנבנה במיוחד לצורך זה בידי צוות הסקר וחלקם נעשו בטלפון באמצעות גרסה מקוצרת של השאלון. השאלון מקיף נושאים רבים הקשורים לכל תחומי החיים של הנכה – שאלות על מאפיינים דמוגרפיים, מאפייני בריאות ותפקוד, מצב תעסוקתי וכלכלי, רמת חיים ועוד. ראיון פנים-אל-פנים עם הנכה ארך כשעה וחצי בממוצע ובטלפון כארבעים דקות. כאשר הריאיון נערך על הנכה ולא עם הנכה עצמו, נעשה שימוש באותו שאלון, תוך דילוג על שאלות סובייקטיביות – שאין אדם אחר יכול לענות עליהן במקום הנכה.

סך הכול רואיינו 2,256 מקבלי קצבת נכות כללית (מהם 577 קיבלו גם קצבה לשירותים מיוחדים) ו-582 מקבלי קצבת נכות מעבודה.

נוסף על הנתונים שנאספו בריאיון, נעשה שימוש בנתונים מתוך קובצי המוסד לביטוח לאומי. מקובצי נכות כללית ונכות מעבודה בשנת 1998 ו-2003, נשלפו נתונים על מקבלי הקצבאות שבמדגם, כמו אחוז הנכות הרפואי וסעיף הליקוי, גובה קצבה חודשית, מצב משפחתי, מין וגיל, סניף הביטוח הלאומי, תעסוקת נכי עבודה, עקרות הבית המקבלות קצבת נכות כללית ומאפייני הלוקים בפיגור שנמצאים במוסדות ואשר לא נכללו במחקר. מקובץ שכר נשלפו נתוני הכנסה משכר, מקובץ הוועדות הרפואיות נשלפו נתוני הליקוי העיקרי של נכי עבודה.

לוח מס' 2: המרואיינים בפועל לפי סוג קצבת נכות

מספר המרואיינים	סוג הקצבה
1,679	נכות כללית ללא שר"מ
173	מתוכם: עקרת בית
577	נכות כללית עם שר"מ
582	נפגעי עבודה

בכל הממצאים בהם דווח על הבדלים מובהקים בין קבוצות, נערכו מבחנים להבדלים בין פרופורציות (מבחני T), שנמצאו מובהקים.

2. מאפייני רקע של מקבלי קצבת נכות כללית ושל מקבלי קצבת נכות מעבודה³

לפני הצגת המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות כללית ושל מקבלי קצבת נכות מעבודה, שהוא במוקד דוח זה, יוצגו להלן מספר מאפייני רקע של שתי האוכלוסיות. הנתונים המוצגים בפרק זה התקבלו מן הסקר ומנתוני קבצים של הביטוח הלאומי. במקומות בהם נעשה שימוש בקבצי הביטוח הלאומי מצוין הדבר במפורש.

מין וגיל

בלוח 3 מוצגים המאפיינים הדמוגרפיים של מקבלי הקצבות במדגם, כאשר ההתייחסות היא למאפייני כלל מקבלי קצבת נכות כללית (עם שר"מ ובלעדיו). יש לציין שהשיעורים שהתקבלו על סמך המדגם דומים לשיעורים הקיימים בקובץ אוכלוסיית מקבלי הקצבות של הביטוח הלאומי משנת 1998, למעט שיעור קצת יותר גבוה של בני 18-29 במדגם.

לוח מס' 3: מקבלי קצבת נכות כללית, מקבלי קצבת נכות מעבודה והאוכלוסייה הכללית בארץ*, לפי מין וגיל (אחוזים)

מין וגיל	מקבלי קצבת נכות כללית**	מקבלי קצבת נכות מעבודה***	אוכלוסייה כללית בארץ (גברים בני 18-64 נשים בנות 18-59)*
סך הכול	100	100	100
מין			
גברים	54	92	51
נשים	46	8	49
גיל			
18-29	15	8	37
30-44	30	29	35
45-65	55	63	28

* מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, קובצי אוכלוסייה, 1998.
 ** יש להביא בחשבון כי גברים זכאים לקבל קצבת נכות עד גיל 65 ונשים עד גיל 60.
 *** אם קצבת זקנה גבוהה מקצבת נכות מעבודה, יש מעבר אוטומטי לקצבת זקנה והיוון של קצבת נכות מעבודה. אם קצבת נכות מעבודה גבוהה מקצבת זקנה, על המבוטח לבחור בין השתיים. אם בחר בקצבת נכות מעבודה הוא אינו זכאי לקצבת זקנה. אם בחר בקצבת זקנה, קצבת הנכות מהוות עברו באמצעות השיקום.

מהלוח ניתן לראות כי רוב מקבלי קצבת נכות מעבודה (92%) הם גברים. זאת משום שגברים נוטים יותר מנשים לעבוד בעבודה בעלת סיכון גבוה. לעומת זאת, ההתפלגות לפי מין של מקבלי קצבת נכות כללית דומה לזו של האוכלוסייה הכללית בארץ: 54% הם גברים (57% על פי קובץ מקבלי קצבת נכות כללית של הביטוח הלאומי) לעומת 51% גברים באוכלוסייה הכללית בארץ.

³ הממצאים על המאפיינים הדמוגרפיים, חוץ מלוחות 5 ו-6, לקוחים מדו"ח מחקר "מקבלי קצבת נכות כללית ומקבלי קצבת נכות מעבודה בישראל: מאפיינים וצרכים בתחומי הבריאות והתפקוד הפיזי והנפשי", מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל והמוסד לביטוח לאומי אפריל 2004.

כתוצאה מהקשר שבין גיל לבריאות, אוכלוסיית מקבלי הקצבאות מבוגרת יחסית לעומת האוכלוסייה הכללית.

ליקוי עיקרי ודרגת נכות

קובץ נכות כללית של המוסד לביטוח לאומי מכיל מידע על הליקויים הרפואיים של הנכים, אולם קובץ נכי עבודה אינו מכיל מידע זה. מידע על הליקויים הרפואיים של נכי עבודה ואחוזי הנכות בגין כל אחד מסעיפי הליקוי אפשר לקבל ממערכת הוועדות הרפואיות.

רבים מהנכים שנפגעו בעבודה והמקבלים קצבה חודשית נמצאים במערכת שנים רבות, (ביוני 2003 היו 22,637 מקבלי קצבה צמיתים), אך מערכת הוועדות הרפואיות של נפגעי עבודה נעשתה ממוכנת רק בשנת 1991. לפיכך הדיווח על סעיפי הליקוי העיקריים של נכי עבודה צמיתים קיים בעיקרו על מי שהצטרפו מ-1991 ואילך, וכן על מי שנפגעו לפני 1991 אך עברו בדיקה מחודשת שבעקבותיה שונתה החלטת הוועדה הקודמת. עם שתי קבוצות אלו נמנים 15,685 נכי עבודה (כ-69% מכלל הנכים הצמיתים).

הנכות יכולה לנבוע מיותר מליקוי אחד. לוח 4 מציג את התפלגות מרואייני נכות כללית לפי ליקוי רפואי עיקרי (הליקוי שבעטיו נקבע אחוז הנכות הגבוה ביותר). לוח 5 מציג נתונים על הליקוי העיקרי של מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי דרגת נכות לפי קובץ ועדות רפואיות ממרס 2003, ולוח 6 מציג את הליקוי העיקרי של מקבלי קצבת נכות כללית לפי דרגת נכות.

לוח מס' 4: מקבלי קצבת נכות כללית לפי ליקוי עיקרי (מספר המרואיינים ואחוזים)

הליקוי העיקרי	מספר הנכים שרואיינו	שיעור מכלל הנכים שרואיינו (לאחר שקלול)
סך הכול	2,256	100
נפש	396	29
פנימי (כולל לב וסרטן)	434	26
לוקומוטורי/נוירולוגי	478	21
פיגור	674	9
ראייה	115	7
אחר	159	8

לוח מס' 5: מקבלי קצבת נכות מעבודה בקובץ ועדות רפואיות, בדרגות נכות של 40% ויותר לפי דרגת נכות וליקוי עיקרי, מארס 2003, (אחוזים)

דרגת נכות						הליקוי העיקרי
100	99 - 80	79 - 60	59 - 40	סה"כ	100	
27.9	14.8	19.7	37.6	100	7.5	ליקוי פנימי
40.8	10.5	17.2	31.5	100	16.9	ליקוי נוירולוגי
24.5	9.5	23.7	42.3	100	10.4	ליקוי נפשי
6.4	10.3	18.6	64.7	100	50.1	ליקוי לוקומוטורי*
9.4	6.3	11.2	73.2	100	9.0	ליקוי ראייה
3.7	4.3	11.1	80.9	100	2.8	ליקוי שמיעה
10.7	6.1	13.0	70.2	100	2.3	צלקות ופגימות עור
25.0	7.1	17.9	50.0	100	1.0	אחר

* ליקוי לוקומוטורי כולל פגיעות ומחלות בעצמות ובפרקים, בגולגולת, בעמוד השדרה, בבית החזה, בעצם הבריח ועצם השכם, בעצמות ופרקים של הגפיים העליונות, באצבעות הידיים, באגן, עצמות ובפרקים של הגפיים התחתונות וכף הרגל.

כפי שאפשר לראות מהשוואת לוחות 6 ו-7, לכ-67% מנכי עבודה בדרגות נכות 40% ויותר יש ליקוי עיקרי לוקומוטורי או נוירולוגי לעומת 21% מהנכים הכלליים; ל-7.5% ליקוי פנימי לעומת 26% מהנכים הכלליים; ל-10% ליקוי נפשי לעומת 29% מהנכים הכלליים. ההבדלים בפרופיל הרפואי בין שתי הקבוצות משתקפים, ללא ספק, גם בהבדלים בתעסוקה.

בקרב נכי עבודה בעלי ליקוי עיקרי נוירולוגי יש ריכוז גבוה יחסית בדרגות הנכות הגבוהות. לעומת זאת בקרב בעלי ליקוי עיקרי לוקומוטורי, ליקוי ראייה, ליקוי שמיעה וצלקות יש ריכוז גבוה למדי בדרגות הנכות הנמוכות. בין בעלי ליקוי עיקרי נפשי יש פיזור גדול יותר בכל דרגות הנכות.

לוח מס' 6: מקבלי קצבת נכות כללית לפי דרגת נכות וליקוי עיקרי

דרגת נכות					הליקוי העיקרי
100-80	79-60	59-40	סה"כ	100	
17.7	42.7	39.6	100	12.2	פנימי*
37.8	29.3	32.9	100	20.9	לוקומוטורי/נוירולוגי
6.3	19.4	74.3	100	29.1	נפשי
13.7	45.6	40.7	100	9.0	פיגור
62.2	23.0	14.8	100	7.3	ראייה
11.5	38.7	49.8	100	11.1	לב
100.0			100	2.4	סרטן
33.3	34.7	32.0	100	8.0	אחר

* בלוח 4 הליקוי הפנימי כולל לב וסרטן.

מבדיקת הקשר בין קבוצות הליקוי השונות בקרב נכי עבודה לבין דרגת הנכות עולה כי בקבוצה של בעלי ליקוי עיקרי נוירולוגי יש ריכוז גבוה יחסית בדרגות הנכות הגבוהות. לעומת זאת

בקבוצה של בעלי ליקוי עיקרי לוקומוטורי, ליקוי ראייה, ליקוי שמיעה וצלקות יש ריכוז גבוה למדי בדרגות הנכות הנמוכות. בין בעלי ליקוי עיקרי נפשי יש פיזור גדול יותר בכל דרגות הנכות (ראה לוח 5).

מבדיקה דומה בקרב בעלי נכות כללית ניתן לראות כי בקבוצת נפגעי סרטן ובקבוצת בעלי ליקוי ראייה יש ריכוז בדרגות הנכות הגבוהות. לעומת זאת בקבוצת נפגעי הנפש יש ריכוז בדרגות נכות נמוכות. בין בעלי ליקוי לוקומוטורי/נוירולוגי יש פיזור בכל דרגות הנכות.

מבדיקת ההתפלגות הגילית בקרב קבוצות הליקוי השונות של נכים כלליים אפשר לראות (לוח 7) כי בקרב הלוקים בפיגור שיעור הצעירים גבוה למדי – 41% לעומת 15% בקרב כלל מקבלי הקצבה. יש להביא בחשבון כי התפלגות הגיל אינה מייצגת את התפלגות הגיל של כלל מקבלי קצבת נכות הלוקים בפיגור שכלי בישראל, כיוון שמדובר במקבלי קצבה המתגוררים בקהילה בלבד ואילו אוכלוסיית מקבלי קצבה הלוקים בפיגור מאופיינת בשיעור גבוה למדי של סידור במוסד. כמו כן, ככל שעולה הגיל, שיעור הנמצאים במוסד עולה עקב הזדקנות הורים וצמצום יכולת בני המשפחה להמשיך ולתמוך בנכה בביתו בקהילה. ואמנם, מבדיקת התפלגות הגילאים של מקבלי קצבת נכות הלוקים בפיגור והנמצאים במוסדות (בקובץ הביטוח הלאומי) עולה, כי אוכלוסייה זו קצת יותר מבוגרת מזו המתגוררת בקהילה (34% בני 18-29, 38% בני 30-44 ו-28% בני 45-65). עם זאת, עדיין קבוצת בעלי הפיגור צעירה יותר מקבוצות הליקוי האחרות. כצפוי, יש שיעור גבוה של מבוגרים בקרב בעלי ליקוי פנימי (76% בני 45-65). גם בקרב הלוקים בראייה גבוה שיעור בני הגיל המבוגר יחסית (68% בני 45-65).

לוח מס' 7: מקבלי קצבת נכות כללית לפי מין וגיל ולפי ליקוי עיקרי (אחוזים)

מין וגיל	ליקוי עיקרי						
	סה"כ	נפשי	פיגור	פיזי	פנימי	ראיה	אחר
סך הכול	100	100	100	100	100	100	100
מין							
גברים	54	55	50	52	56	52	53
נשים	46	45	50	48	44	48	47
גיל							
18-29	15	17	41	16	7	10	10
30-44	30	44	39	26	17	22	29
45-65	54	39	19	58	76	68	61

מצב משפחתי

מלוח 8 עולה כי שיעור הנשואים בקרב מקבלי קצבת נכות כללית נמוך למדי (56%) ואילו שיעור הגרושים בקרבם (12%) גבוה פי שלושה מהשיעור בכלל האוכלוסייה בארץ ופי שניים מהשיעור בקרב נפגעי עבודה. לעומת זאת, בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה שיעור הנשואים גבוה (83%) ושיעור הרווקים נמוך למדי (9%).

לוח מס' 8: מקבלי קצבת נכות כללית, מקבלי קצבת נכות מעבודה והאוכלוסייה הכללית בארץ*, לפי מצב משפחתי (אחוזים)

ממצב משפחתי	מקבלי קצבת נכות כללית	מקבלי קצבת נכות מעבודה	אוכלוסייה כללית בארץ (גברים בני 18-64 נשים בנות 18-59)
סך הכול	100	100	100
נשוי	56	83	66
רווק	30	9	28
גרוש	12	6	4
אלמן	2	2	2

* מקור המידע על האוכלוסייה הכללית בארץ: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, 1997.

בנוגע למקבלי קצבת נכות כללית נבדק המצב המשפחתי לפי הליקוי העיקרי (ראו לוח 9). שיעור הנשואים נמוך במיוחד בקרב הסובלים מפיגור – 16%, לעומת 56% בקרב כלל מקבלי הקצבה. גם בקרב נפגעי הנפש שיעור הנשואים נמוך יותר (40%). לעומת זאת, בקרב הלוקים בליקוי פנימי ובקרב הלוקים בראייה, שיעור הנשואים גבוה יותר. בולט כי כחמישית מנפגעי הנפש גרושים, שיעור הגבוה פי שניים מהשיעור בכלל אוכלוסיית מקבלי הקצבה ופי חמישה מהשיעור באוכלוסייה הכללית בארץ. עם זאת, ניתן לראות כי יש קושי לשמר את המסגרת המשפחתית גם לקבוצת הנכים עם ליקויים פיזיים (10% מהם גרושים).

נתונים אלה מצביעים על הקשיים של חלק מהנכים להינשא או לשמור על מסגרת הנישואין, ובייחוד בקרב הלוקים בפיגור שכלי ומחלות נפש. לעומתם, לנפגעי עבודה אחוז גבוה של נשואים לעומת האוכלוסייה הכללית.

לוח מס' 9: מקבלי קצבת נכות כללית לפי מצב משפחתי ולפי ליקוי עיקרי (אחוזים)

מצב משפחתי	ליקוי עיקרי					
	סה"כ	נפשי	פיגור	פיזי	פנימי	ראייה
סך הכול	100	100	100	100	100	100
נשוי	56	40	16	63	78	75
רווק	30	38	75	24	13	18
גרוש	12	20	7	10	8	5
אלמן	2	2	2	3	2	2

השכלה

מלוח 10 עולים כמה הבדלים בין מקבלי קצבאות לבין האוכלוסייה הכללית בארץ בתחום ההשכלה: מי שלא למדו כלל מהווים 7% בקרב מקבלי קצבת נכות כללית לעומת 2% – חלקם באוכלוסייה הכללית בארץ. מי שבית הספר האחרון שבו למדו היה יסודי/חטיבת ביניים שיעורם בקרב מקבלי שני סוגי הקצבאות גבוה ביותר מפי שניים משיעורם המקביל באוכלוסייה הכללית בארץ. מי שבית הספר האחרון שבו למדו היה תיכון עיוני או אוניברסיטה שיעורם בקרב מקבלי הקצבאות נמוך מאשר שיעורם באוכלוסייה הכללית בארץ.

כפי שכבר הוזכר, מקבלי קצבת נכות כללית שונים ממקבלי קצבת נכות מעבודה. שוני זה משתקף גם בהתייחס להשכלה: שיעורם של מי שלא למדו כלל גבוה יותר בקרב מקבלי קצבת נכות כללית (7%) מאשר בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה (2%). יש לזכור כי העדר השכלה או השכלה נמוכה מהווים מחסום להשתלבות בעבודה, שמהווה מצידה בסיס להגדרת הזכאות לקצבת נכות כללית (אי כושר להשתכר). הבדל נוסף בין שתי הקבוצות – בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה גבוה יותר שיעורם של מי שבית הספר האחרון שבו למדו היה בית ספר מקצועי (33% לעומת 18% בקרב מקבלי קצבת נכות כללית). זאת בשל העובדה שבעלי השכלה של תיכון מקצועי נוטים יותר לעבוד בסוגי עבודות עם סיכון גבוה. יש להדגיש שמעטים ממקבלי קצבת נכות (11% לעומת 25% באוכלוסייה הכללית) הם בעלי השכלה אקדמית, וזאת בשל היתרון שיש לבעלי השכלה גבוהה בכל הקשור להשתלבות בעבודה למרות הנכות.

לוח מס' 10: מקבלי קצבת נכות כללית, מקבלי קצבת נכות מעבודה ואוכלוסייה כללית בארץ לפי בית ספר אחרון (אחוזים)

בית ספר אחרון	מקבלי קצבת נכות כללית	מקבלי קצבת נכות מעבודה	אוכלוסייה כללית בארץ (גברים ונשים בני 18-64) *
סך הכול	100	100	100
לא למד/ה	7	2	2
יסודי/חטיבת ביניים	33	30	13
תיכון מקצועי	18	33	20
תיכון עיוני	15	14	23
ישיבה	1	1	2
על תיכוני – לא לתואר אקדמי	8	10	14
מוסד לימודים לתואר אקדמי	11	10	25
חינוך מיוחד	7	0	0

* שנתון סטטיסטי 1999.

לוח 11 בוחן הבדלים בהשכלה של קבוצות הליקוי השונות בקרב מקבלי קצבאות נכות כללית. ניתן לראות כי קרוב למחצית מהלוקים בפיגור למדו בחינוך המיוחד. חמישית מהם לא למדו כלל, בדרך כלל המבוגרים יותר, שלא נהנו מחוק חינוך מיוחד המחייב כיום שילוב בית הספר לכל אדם עם פיגור שכלי עד גיל 21. עוד ניתן לראות מהלוח, כי יותר ממחצית הלוקים בראייה לא למדו יותר מאשר לימודים בבית ספר יסודי/חטיבת ביניים. גם במקרה זה מדובר בדרך כלל באנשים מבוגרים למדי.

לוח מס' 11: מקבלי קצבת נכות כללית לפי בית ספר אחרון שבו למדו ולפי ליקוי עיקרי (אחוזים)

ליקוי עיקרי							בית ספר אחרון
אחר	ראיה	פנימי	פיזי	פיגור	נפשי	סה"כ	
100	100	100	100	100	100	100	סך הכול
8	13	7	5	19	4	7	לא למד/ה
37	42	38	34	23	30	33	יסודי/חטיבת ביניים
22	10	18	20	6	22	18	תיכון מקצועי
10	14	14	17	3	19	15	תיכון עיוני
0	1	1	2	0	2	1	ישיבה
7	4	8	8	1	10	8	על תיכוני לא אקדמי
5	13	14	12	0	11	11	אוניברסיטה
12	2	0	3	48	3	7	חינוך מיוחד

מספר שנות הלימוד לאוכלוסייה עם פיגור שכלי נקבע בחוק החינוך המיוחד ל-21, ולפיכך אין להכלילם באפיון הנכים לפי מספר שנות לימוד. כאשר מוציאים את הלוקים בפיגור מכלל מקבלי קצבת נכות כללית, רואים (לוח 12) ש-21 אחוז הם בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ויותר לעומת 41% בכלל האוכלוסייה בארץ בגיל 18-64 (מקור: שנתון סטטיסטי, 1999) ובמקביל 37% הם בעלי השכלה של 0-8 שנות לימודים לעומת 13% בקרב כלל האוכלוסייה.

לוח מס' 12: מקבלי קצבת נכות כללית לפי מספר שנות לימוד (ללא הלוקים בפיגור) (אחוזים)

+ 13	12 - 9	8 - 7	6 - 1	0	סה"כ
21	42	20	12	5	100

הדיון יתרכז בעיקר במאפיינים של נכים שעובדים, ופחות בעמדות על חיפוש עבודה. שיעור האבטלה במשק גדל מ-6.7% בשנת 1996 ל-8.9% בשנת 1999 (כזכור הסקר נערך בשנים 1998-1999), ואין לצפות שדווקא מקבלי קצבת נכות כללית, אשר ממילא מוגבלים הן מבחינת תפקוד והן מבחינת רמת השכר המותרת להם, יגלו מוטיבציה גבוהה למציאת תעסוקה בתנאים אלו.

3. המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות כללית

פרק זה מתאר את המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות כללית. ראשית, מוצגים בפרק שיעורי המועסקים בקרב כלל מקבלי הקצבה ובקרב תת קבוצות בקרב אוכלוסיה זו. לאחר מכן, מתוארים מאפייני התעסוקה של מקבלי קצבה שעובדים ולבסוף נבחנים המאפיינים של אלה שאינם עובדים.

ניתוח הנתונים בפרק זה איננו כולל את מקבלי קצבת נכות כללית שמקבלים גם גמלת שירותים מיוחדים (שר"מ) וכן איננו כולל את עקרות הבית המקבלות קצבת נכות כללית. נכים המשתייכים לשתי קבוצות אלה בדרך כלל אינם עובדים ואינם שייכים לאוכלוסיית היעד של דוח זה, העוסק בבחינת המצב התעסוקתי והפוטנציאל לתעסוקה של מקבלי קצבת נכות כללית. בניתוח נושאים מסוימים הוצאו גם בעלי פיגור שכלי ובעלי פגיעה נפשית מהניתוח. במקרים אלה יצוין הדבר במפורש בלוחות ובטקסט.

3.1 שיעור העובדים בקרב מקבלי הקצבה, בסך הכול ולפי תת-קבוצות

בחלק זה מוצגים שיעורי העובדים בקרב אוכלוסיית מקבלי קצבת נכות כללית. תחילה בקרב כלל מקבלי הקצבה ולאחר מכן בתת-קבוצות לפי משתנים שונים. המשתנים לפיהם נבדקו שיעורי העובדים כוללים משתנים סוציו-דמוגרפיים (גיל, מין, רמת השכלה, מצב משפחתי, הרכב משק בית) ומשתנים הקשורים לנכות ולמצב הבריאות (ותק בנכות, סוג הליקוי, רמת התפקוד בפעילויות יומיומיות, המצב הבריאותי הסוביקטיבי וקיום כאבים)

כלל מקבלי הקצבה

שיעור העובדים בקרב כלל מקבלי קצבת נכות כללית נע בין 14% ל-18%, תלוי במקור הנתונים ובהגדרה של "עובד" כנגד "מועסק".

בשאלון הסקר נכללו שתי שאלות על תעסוקה:

1. האם אתה עובד (כולל עבודה ללא שכר)?
2. האם יש לך הכנסה ממקום עבודה? (במסגרת השאלה על מקורות ההכנסה של הנכה)

במקביל, הושלמו נתונים על עבודת הנכה והכנסתו מנתונים המופיעים בקובץ שכר של המוסד לביטוח לאומי לשנת 1998. נתונים על השכר החודשי מעבודה חושבו כסך כל ההכנסות מעבודה לשנה מחולק ב-12. מאחר שהנתונים בקובץ השכר נוגעים לשכר ברמה השנתית, הם אינם מבטאים את מצב התעסוקה **בחודש הריאיון** דווקא. לפיכך נמצא פער בשיעור העובדים בין נתוני הסקר לנתוני קובץ שכר.

בלוח 13 נצפה דמיון בין התשובות לשאלות 1 ו-2 בסקר בנוגע לתעסוקה, כאשר ההבדל ביניהן עשוי להיות מוסבר בהכללת "עבודה ללא שכר" בשאלה 1 (אפיון מקבלי קצבת נכות כללית ללא

שר"מ שעובדים, לפי, מצביע על אחוז גבוה למדי של נכים המועסקים במעמד של "עובד ללא שכר" – 12.9%.

לוח מס' 13: השוואת שיעור העובדים לפי הריאיון ולפי קובצי המוסד לביטוח לאומי

נכים כלליים			
עם שר"מ	ללא שר"מ	סך הכול	
7.1%	17.5%	16.5%	עבד בחודש האחרון *
4.4%	14.1%	13.2%	הכנסה ממקום עבודה בחודש האחרון *
5.9%	18.0%	17.1%	עבד ב-1998 לפי קובץ שכר **

* ללא עקרות בית

** ללא הוצאת עקרות הבית ממקבלי קצבת נכות כללית.

נמצא הבדל מובהק בשיעור העובדים בין נכים כלליים ללא שר"מ ובין נכים כלליים עם שר"מ. מקבלי קצבת נכות כללית ושר"מ הם בעלי נכות רפואית של 60% לפחות ותלויים במידה רבה בעזרת הזולת כדי לבצע את פעולות היום-יום, ולכן צפוי ששיעור העובדים ביניהם יהיה נמוך. לאור עקביות הנתונים בתשובות בריאיון ובנתוני קובצי הביטוח הלאומי, ולאור השיעור הנמוך של העובדים, כפי שהוזכר, לא יוצגו נתוני תעסוקה נוספים על מקבלי קצבת נכות כללית ושר"מ.

כפי שהוסבר בפתיחת פרק זה, חשוב להזכיר כי עקרות הבית הוצאו מניתוח מצב התעסוקה. ואומנם, בבדיקה שנערכה נמצא ש-97% מעקרות הבית לא עבדו בעת הסקר.

כאשר מוציאים את הלוקים בפיגור ממקבלי קצבת נכות כללית (ללא שר"מ וללא עקרות בית) נמצא ששיעור העובדים מגיע ל-15.6% בלבד. חלק מהלוקים בפיגור נמצאים במסגרת תעסוקה מוגנת, ולא בשוק הפתוח. כפי שמובא בלוח 26, 34% מהמועסקים בעבודה מוגנת לוקים בפיגור וכ-40% הם נפגעי נפש.

גיל וותק בנכות

בקרוב מקבלי קצבת נכות כללית בני 18-29 שיעור המועסקים גבוה יותר מאשר בקרב בני 30-44, (לוח 14 להלן) (ההבדל בשיעור העובדים בני 30-44 לעומת בני 45-65 אינו מובהק).

הלוקים בפיגור מהווים כ-25% מקבוצת הגיל 18-29, ושיעור המועסקים (בדרך כלל במסגרת מוגנת/נתמכת) מבין הלוקים בפיגור הוא כ-36%. כלומר ללוקים בפיגור יש משקל רב בקרב המועסקים בקבוצת הגיל הצעירה.

לוח מס' 14: העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות כללית לפי גיל (אחוזים)

גיל	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית	כלל האוכלוסייה*
סך הכול	17.5	60.8
18-29	27.0	47.7
30-44	21.5	70.5
45-65	12.6	65.5

מקור הנתונים: סקר כוח אדם 2000: גברים בני 18-65 ונשים בנות 18-60 מועסקים כאחוז מתוך המועסקים, הבלתי מועסקים ושאינם בכוח העבודה האזרחי, 1999.

דרגת הנכות

בסך הכל, כ-20% מהנכים הכלליים המועסקים עובדים במשרה מלאה. בעוד ששיעור העובדים דומה בדרגות הנכות השונות, יש שיעור גבוה יותר של מועסקים במשרה מלאה בדרגות נכות 79%-60%. ייתכן שהדבר נובע מיחסי הגומלין שבין ליקוי עיקרי לדרגת הנכות: 3/4 מנפגעי הנפש ו-41% מהלוקים בפיגור דרגת נכותם היא בין 40%-59%, ורבים מהם מועסקים במסגרות מוגנות ונתמכות בהיקף שהוא פחות מיום עבודה מלא. כצפוי, גם בדרגת נכות גבוהה, שיעור העובדים במשרה מלאה נמוך יותר. (לוח 15).

לוח מס' 15: העובדים והיקף המשרה* של מקבלי קצבת נכות כללית*, לפי אחוז הנכות (אחוזים)

אחוז הנכות	שיעור העובדים	מתוכם: עובדים במשרה מלאה**
סך הכול	17.5	19.8
40-59	18.8	15.5
60-79	15.2	30.0
80-100	17.2	17.3

* ללא שר"מ וללא עקרות בית

** חלקיות המשרה מוגדרת על פי מספר ימי העבודה בשבוע ועל פי ממוצע שעות עבודה ביום. חמישה ימי עבודה בשבוע או יותר, ובכל אחד שבע שעות עבודה או יותר, נחשבו כמשרה מלאה, וכל יתר האפשרויות חושבו כמשרה חלקית.

מין

במדגם הסקר היוו הנשים 38% ממקבלי קצבת נכות כללית ללא שר"מ (ללא עקרות בית). נמצא הבדל לא גדול בין נשים לגברים בשיעור העובדים, אבל שיעור העובדים במשרה מלאה נמוך יותר בקרב הנשים (ראה לוח 16).

לוח מס' 16: שיעור העובדים בין מקבלי קצבת נכות כללית, לפי מין והיקף המשרה (אחוזים)

שיעור העובדים בין מקבלי קצבת נכות כללית			מין
אחוז במשרה מלאה	ללא פיגור	ללא שר"מ וללא עקרות בית סך הכל	
19.8	15.6	17.5	סך הכול
22.3	16.5	17.8	גברים
14.7	14.1	16.9	נשים

הליקוי העיקרי

בין מקבלי קצבת נכות כללית, יש הבדלים בשיעור העובדים לפי קבוצות הליקוי העיקרי (ראה לוח 17): בין הלוקים בפיגור נמצא השיעור הגבוה ביותר של מועסקים (36%), רובם במסגרת מוגנת/נתמכת כפי שנראה להלן בלוח 28 (המועסקים לפי ליקוי עיקרי ומסגרת תעסוקה). מאחר שהלוקים בפיגור כמעט אינם מועסקים בשוק הפתוח, נכון יהיה לדבר על שיעור הנמצאים במסגרת תעסוקה ולא על שיעור העובדים. פתרונות התעסוקה לקבוצה זו נעים בין מרכז יום טיפולי, מסגרות עבודה מוגנות (מע"שים) ומסגרות תעסוקה נתמכת (קבוצתית ופרטנית). מי שמשותפים בתעסוקה נתמכת עובדים יותר שעות בממוצע ושכרם לשעה גבוה במובהק ממי שמשותפים בעבודה מוגנת, אך שכרם גם נמוך (באופן חוקי) משכר המינימום במשק.

שיעור העובדים בקרב בעלי ליקוי פנימי, ליקוי ראייה וליקוי לב הוא נמוך. שיעור חולי סרטן בקרב מקבלי קצבת נכות כללית הוא נמוך, אולם שיעור העובדים בתוכם הוא גבוה. ייתכן שאלו שמסוגלים לעבוד מבין החולים במחלות פנימיות אחרות חוזרים לעבודה לאחר תקופה קצרה יחסית ואינם פונים למוסד לביטוח לאומי כלל, ואילו הטיפולים במחלת הסרטן גורמים לתקופה ארוכה יותר של ריחוק מעבודה.

לוח מס' 17: מקבלי קצבת נכות כללית לפי שיעור העובדים ולפי ליקוי עיקרי (אחוזים)

שיעור העובדים	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית	הליקוי העיקרי
17.5	100%	סך הכול
10.6	11.9	פנימי
18.2	19.3	לוקומוטורי
18.4	30.9	נפש
36.3	9.2	פיגור
11.9	7.1	ראייה
10.1	12.2	לב
16.9	2.1	סרטן
17.2	7.3	אחר

מצב התפקוד בפעילויות יומיומיות

מצב התפקוד בפעילויות יומיומיות מבוסס על דיווחי המרואיינים על מידת המוגבלות שלהם בתחומים האלה: ניידות מחוץ לבית ובתוכו, טיפול אישי וניהול משק בית. השאלות שהמרואיינים נשאלו בתחומים אלה מבוססות במידה רבה על המבחנים שבהם נהוג להשתמש במוסד לביטוח לאומי כדי לבדוק באיזו מידה אדם תלוי בעזרת הזולת בחיי היומיום. בכל תחום יש הבחנה של רמת המוגבלות לפי מדדים, וגם יש אפשרות של אי מוגבלות, כלומר תפקוד עצמאי לחלוטין.⁴

נתוני הפרסום המצוטט לעיל מראים שעם העלייה בגיל עולים השיעורים של נכים בדרגות המוגבלות החמורות, וככל שעולה דרגת הנכות, יותר נכים הופכים למוגבלים בטיפול אישי, כלומר למוגבלים מאוד, בשתי האוכלוסיות.

כדי לבחון את רמת התפקוד הכללית של הנכים ואת הקשר בינה לבין מאפייני תעסוקה, הובאו בחשבון כל תחומי התפקוד שהוזכרו לעיל, ונבנה מדד משולב לתפקוד. המדד כולל את שלוש רמות התפקוד האלה, מהקלה לחמורה:

- א. **עצמאים** – שאינם מוגבלים באף אחד מן התחומים.
- ב. **מוגבלים בניידות מחוץ לבית** – מי שקשה לו או זקוק לעזרה כדי ללכת מרחק של 400 מ' ו/או **מוגבלים בניהול משק בית** – מי שזקוק לעזרת אדם אחר לפחות בפעולה אחת של משק הבית, מבין הפעולות האלה: קניות, ניקיון, בישול, כביסה, סידורים (מי שטען כי איננו רגיל לעשות את הפעולה נחשב כעצמאי) (כולל אלה שגם מוגבלים בניידות מחוץ לבית).
- ג. **מוגבלים בטיפול אישי** – מי שזקוק לעזרת הזולת בפעולה אחת של טיפול אישי (רחצה, הלבשה, אכילה) ו/או **מי שמוגבל בניידות בתוך הבית** (כולל מי שגם מוגבל בניידות מחוץ לבית ו/או בניהול משק הבית).

כאשר בוחנים את שיעור העובדים לפי המדד של רמת מוגבלות תפקוד כוללת, רואים ששיעור העובדים יורד בעקביות ככל שרמת המוגבלות חמורה יותר (לוח 18). ההבדלים בשיעור העובדים בין העצמאים לבין בעלי רמות המוגבלות השונות הם מובהקים.

⁴ פרק 3.6 בפרסום "מקבלי קצבת נכות כללית ומקבלי קצבת נכות מעבודה – מאפיינים וצרכים בתחומי הבריאות והתפקוד הפיזי והנפשי" עוסק כולו במצב התפקוד.

לוח מס' 18: מקבלי קצבת נכות כללית ושיעור העובדים לפי רמת המוגבלות בתפקוד (אחוזים)

נכים כלליים ללא שר"מ וללא עקרות בית				רמת מוגבלות תפקוד כללית
ללא פיגור ונפש		סך הכול		
שיעור העובדים	סה"כ	שיעור העובדים	סה"כ	
14.1	100.0	17.5	100.0	סך הכול
26.2	6.4	25.4	12.8	עצמאים
16.1	51.0	18.3	52.4	מוגבלים בניידות מחוץ לבית ו/או מוגבלים בניהול משק הבית
9.9	42.6	13.3	34.8	מוגבלים בטיפול אישי ו/או ניידות בבית *

* כולל מי שמוגבל גם במשק בית או בניידות מחוץ לבית.

רק 13% מהנכים הם עצמאים מבחינתם תפקוד, ושיעור המועסקים ביניהם גבוה יותר. כאשר מורידים מאוכלוסיית הנכים הכלליים את הלוקים בפיגור ובנפש, יורד אחוז העצמאים מ-13% ל-6%, ובהתאמה עולה שיעור המוגבלים בטיפול אישי ו/או ניידות בבית מ-35% ל-43%. מבחינת תפקוד הלוקים בפיגור ובנפש עצמאים יותר מבעלי ליקוי פיזי.

בלוח 19 נבדק שיעור העובדים, על פי רמת המוגבלות בניידות מחוץ לבית שעשויה להוות מכשול לתעסוקה. בקרב מקבלי קצבת נכות כללית שיעור העובדים מלכתחילה נמוך, ויש ירידה ניכרת בשיעור העובדים כאשר הניידות נסמכת על עזרת אדם אחר. יש הבדל מובהק בשיעור העובדים בין העצמאים בניידות מחוץ לבית לבין אלה שקשה להם או הזקוקים לעזרת מכשיר כמו טריפוד, מקל.

לוח מס' 19: מקבלי קצבת נכות כללית לפי שיעור המוגבלות בניידות מחוץ לבית ושיעור העובדים לפי רמת מוגבלות (אחוזים)

שיעור העובדים	נכים כלליים ללא שר"מ וללא עקרות בית	מוגבלות בניידות מחוץ לבית
17.5	100.0	סך הכול
26.0	39.1	עצמאי
14.8	35.6	עצמאי עם קושי או זקוק למכשיר * בלבד
6.5	20.2	זקוק לעזרת הזולת (עם מכשיר* או בלעדיו)
(19.1)	2.0	זקוק לכיסא גלגלים
(8.2)	2.1	לא יוצא מהבית

*מכשיר – לא כולל כיסא גלגלים.

מצב בריאות סובייקטיבי ודיווח על כאבים

תיאור מצב הבריאות מתבסס על הערכה סובייקטיבית של המשיב את מצב בריאותו, ולכן במקרים שבהם אדם אחר, הקרוב לנכה, ענה במקום הנכה עקב מצב הבריאות או התפקוד של הנכה, לא נשאלה שאלה זו. לוח 20 כולל גם את מי שלא נשאלו שאלה זו. אפשר לראות כי יש שיעור גדול למדי של מקבלי קצבה שאין עליהם מידע מהסיבה הזו (15.8%).

לוח מס' 20: העובדים בקרב מקבלי קצבאות נכות לפי הערכת הבריאות בידי הנכה (אחוזים)

שיעור העובדים	נכים כלליים ללא שר"מ וללא עקרות בית	הערכת הבריאות בידי הנכה
17.5	100.0	סך הכול (כולל אין הערכה)
27.7	3.0	טובה מאוד
28.0	15.7	טובה
13.8	35.4	לא כל כך טובה
8.8	30.1	לא טובה
	15.8	אודות* – לא נשאל

* במקרים שבהם רואיין אדם הקרוב לנכה (מאחר שלא היה אפשר לראיין את הנכה עצמו עקב מצבו הבריאותי או התפקודי), לא נשאלו שאלות סובייקטיביות מעין זו.

כצפוי ניתן לראות קשר בין ההערכה הסובייקטיבית את מצב הבריאות לבין שיעור העובדים: ככל שמצב הבריאות טוב יותר גבוה שיעור העובדים. בקרב מקבלי קצבה יש הבדל מובהק בשיעור העובדים בין מי שדיווחו על "בריאות טובה" ו"בריאות לא כל כך טובה", ובין אלו שדיווחו על "בריאות לא כל כך טובה" בהשוואה ל"בריאות לא טובה".

לוח מס' 21: העובדים בקרב מקבלי קצבאות נכות כללית לפי דיווח על תדירות כאבים (אחוזים)

שיעור העובדים	נכים כלליים ללא שר"מ וללא עקרות בית	דיווח על תדירות כאבים
17.5	100	סך הכול
11.1	41.1	רוב הזמן
13.9	14.6	לעתים קרובות
18.5	17.7	לפעמים
28.9	26.6	לעתים רחוקות

ליקויי נפש, פיגור וראייה לא בהכרח מלווים בכאב פיזי. נמצאו הבדלים מובהקים בשיעור העובדים בין נכים שסובלים מכאבים לעתים רחוקות (29%) לבין כל אחת מהקבוצות האחרות: סובלים מכאבים לפעמים (18% עובדים), סובלים מכאבים לעתים קרובות (14% עובדים), סובלים מכאבים רוב הזמן (11% עובדים).

רמת ההשכלה

שתי שאלות בסקר בדקו את רמת ההשכלה: "כמה שנים למדת או אתה לומד בבתי ספר? ו-"מהו סוג בית הספר האחרון בו למדת או אתה לומד?". מסתבר שמספר שנות הלימוד בחינוך המיוחד הוא גבוה ולא משקף את רמת ההשכלה, ולכן לא נעשה שימוש במדד זה.

לפי בית הספר האחרון שבו למד מקבל הקצבה, נמצא שכצפוי יש שיעור גבוה (43%) של מועסקים בקרב בוגרי החינוך המיוחד. יש לציין כי מי שלומד במסגרת החינוך המיוחד מאובחן כבר בגיל צעיר כאדם עם הגבלה ניכרת. לאנשים אלה יש מגוון של פתרונות מוגנים, ושיעור המועסקים ביניהם גדל ככל שההיצע לסוג זה של תעסוקה רחב יותר. כן נצפה שיעור גבוה למדי של עובדים בקרב נכים שלמדו במוסדות אקדמיים (26%).

לוח מס' 22: העובדים בין מקבלי קצבאות נכות כללית*, לפי בית ספר אחרון (אחוזים)

שיעור העובדים	בית ספר אחרון
17.5	סך הכול
14.9	לא למד
7.8	יסודי, חטיבת ביניים
21.4	תיכון מקצועי/חקלאי
16.8	תיכון עיוני
(20.3)	ישיבה
17.2	על תיכוני לא אקדמי
26.1	מוסד לתואר אקדמי
42.9	חינוך מיוחד
(17.6)	אחר

* ללא שר"מ וללא עקרות בית.

המצב המשפחתי

מלוח 23 עולה ששיעור העובדים בקרב הנשואים הוא 12%, בקרב הרווקים – 26% ובקרב הגרושים – 19%. השיעור הגבוה בקרב הרווקים מושפע מהמשקל הגבוה בקבוצה זו של הלוקים בפיגור, נפגעי נפש ובעלי נכות פיזית קשה, המאופיינים בשיעור תעסוקה גבוה במסגרות תומכות/מוגנות.

לוח מס' 23: העובדים בין מקבלי קצבת נכות כללית לפי מצב משפחתי (אחוזים)

שיעור העובדים בקרב נכים ללא שר"מ וללא עקרות בית	הנכים הכלליים	אוכלוסייה כללית גברים 18-64 נשים 18-59	מצב משפחתי
17.5	100.0	100.0	סך הכול
11.7	56.0	66.0	נשוי/נשואה
26.4	30.0	28.0	רווק/רווקה
18.8	12.0	4.0	גרשה/פרוד/פרודה
(16.5)	2.0	2.0	אלמן/אלמנה

הרכב משק הבית

נתוני לוח 24 מלמדים ששיעור העובדים בקרב נכים המתגוררים במשקי בית עם בן זוג הוא כ-12%, לעומת 26% בקרב נכים המתגוררים עם ההורים. שיעור גבוה זה מושפע מהקשר בין הלוקים בפיגור והימצאותם במסגרת תעסוקה מצד אחד לבין נטייתם לגור עם ההורים מצד אחר. בהקשר זה ראוי לשים לב לשיעור העובדים הגבוה בקרב המתגוררים בהוסטל או בדיוור מוגן (72%), המהווים 2% מהנכים הכלליים. בדרך כלל הימצאות במסגרת תעסוקה היא תנאי להשתלבות בדיוור מסוג זה, וכאשר היא אינה תנאי קיים לחץ להשתלב במסגרת כזו.

לוח מס' 24: העובדים בין מקבלי קצבאות נכות כללית לפי הרכב משק הבית (אחוזים)

שיעור העובדים	נכים כללים ללא שר"מ וללא עקרות בית	הרכב משק הבית
17.5	100.0	סך הכול
11.9	41.4	עם בן זוג וילדים
11.8	13.7	עם בן זוג ללא ילדים
14.7	7.8	עם ילדים ללא בן זוג
26.2	23.5	עם הורים
15.5	3.6	עם אחרים
14.1	8.0	לבד
71.7	2.0	דיוור מוגן/הוסטל

3.2 מאפייני התעסוקה של מקבלי הקצבה שעובדים

כפי שראינו, קרוב לחמישית ממקבלי הקצבה (ללא שר"מ וללא עקרות בית) נמצאים במסגרת תעסוקתית. בחלק זה נתאר את מאפייני התעסוקה של קבוצה זו – סוג העבודה, הותק בעבודה, רמת ההכנסה, כיצד, למרות נכותם, מקבלי הקצבה מגיעים לעבודה ובאיזו מידה יש לרשותם סידורים מיוחדים והתאמות שאמורים להקל את ההשתלבות בעבודה לאדם עם נכות.

מעמד בעבודה וסוג מעסיק

מלוח 25 אפשר לראות כי רוב העובדים הם שכירים. יש שיעור גבוה למדי של עובדים ללא שכר, כאלה העובדים במסגרת משפחתית או בהתנדבות. נראה שנכללו בקטגוריה זו נכים במסגרת תעסוקה מוגנת שבטעות סיווגו עצמם כ"עובדים ללא שכר".

לוח מס' 25: מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים, לפי מעמד בעבודה וסוג המעסיק (אחוזים)

כלל האוכלוסייה*	נכים כללים ללא שר"מ וללא עקרות בית	
מעמד בעבודה		
100.0	100.0	סך הכול
85.8	77.4	שכיר
11.3	6.5	עצמאי
0.4	12.9	עובד ללא שכר
2.5	3.2	אחר
סוג מעסיק		
	100.0	סך הכול
	19.9	ציבורי
	33.1	פרטי
	4.1	משפחתי
	35.8	מוגן/נתמך
	7.1	אחר ולא ידוע
* מתוך סקר כוח אדם 1999, המועסקים, גברים בגיל 18-65 ונשים בגיל 18-60.		

אחוז הנכים שעובדים במסגרת מוגנת/נתמכת מקרב מקבלי קצבת נכות כללית גבוה מאוד (36%). 81% מתוכם הגדירו עצמם כשכירים וכ-17% מהם הגדירו עצמם כעובדים ללא שכר. לוח 26 מתמקד במועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת לפי ליקוי עיקרי.

לוח מס' 26: המועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת לפי ליקוי עיקרי

הליקוי העיקרי	לוקומוטורי	נפגעי נפש	לוקים בפיגור	ראייה	אחר
100	13.8	39.9	34.4	3.6	8.3

לוח מס' 27: המועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת לפי דרגת נכות

דרגת הנכות	59 - 40	79 - 60	100 - 80
100	48%	31%	21%

מלוח 28 ניתן לראות שאחוז גבוה יחסית מקרב מקבלי קצבת נכות כללית הלוקים בפיגור או בפגיעה נפשית מועסקים במסגרת מוגנת/נתמכת. כמו כן מועסקים במסגרות אלו גם בעלי נכות פיזית קשה.

לוח מס' 28: מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים לפי ליקוי עיקרי ולפי מסגרת תעסוקה (אחוזים)

מסגרת תעסוקה				שיעור העובדים	מנכים כללים ללא שר"מ וללא עקרות בית	ליקוי עיקרי
מעסיק אחר או לא ידוע	מסגרת מוגנת או נתמכת	מעסיק ציבורי, פרטי או משפחתי	סך הכול			
0	0	100.0)**	100.0	10.6	11.9	פנימי
9.3	24.6*	66.1	100.0	18.2	19.3	לוקומוטורי
2.9	43.5	53.6	100.0	18.4	30.9	נפש
2.6	64.8	32.6	100.0	35.3	9.2	פיגור
(27.8)	(30.3)	(41.9)	100.0	11.9	7.1	ראייה
(16.7)	0	(83.3)	100.0	10.1	12.2	לב
(34.9)	0	(65.1)	100.0	16.9	2.1	סרטן
(9.4)	(8.3)	(82.3)	100.0	17.2	7.3	אחר

* נוסף על בעלי נכות פיזית קשה העובדים במסגרות מוגנות/נתמכות, ייתכן שכוללים כאן לוקים בפיגור בעלי ריבוי נכויות שהעיקרית ביניהן היא נכות הפיזית.
** הסוגריים מציינים מספר קטן של מקרים.

ותק במקום העבודה

הוותק במקום העבודה בקרב הנכים מקבלי קצבה שעובדים נע בין שנה (21%) לבין יותר מ-11 שנים (17%). לשם שלמות הניתוח מתבקשת הצלבה בין ותק במקום עבודה לעומת ותק בנכות, אולם הוותק בנכות לא חושב למקבלי קצבת נכות כללית, כיוון שתאריך תחילת הנכות מורכב הן מתחילת הליקוי והן מאובדן כושר ההשתכרות, ולא תמיד הם מתייחסים לאותה נקודת זמן.

לוח מס' 29: מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים כיום, לפי שנות ותק במקום העבודה הנוכחי (אחוזים)

שנות וותק	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית
סך הכול	100.0
שנה	21.0
שנתיים	21.3
3-5 שנים	24.7
6-10 שנים	16.0
11+ שנים	17.0

ענף כלכלי

כצפוי, אפשר לראות אחוז גבוה של מקבלי קצבת נכות כללית שמועסקים במפעלים שיקומיים (לוח 30). בהשוואה לכלל האוכלוסייה ניכר ריכוז של נכים המועסקים בענף התעשייה וייצוג נמוך בחינוך, בשירותים עסקיים, ובתחבורה ותקשורת.

לוח מס' 30 : מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים, לפי הענף הכלכלי (אחוזים)

ענף כלכלי	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית	כלל האוכלוסייה *
סך הכול	100.0	100.0
חקלאות	3.2	2.2
תעשייה	25.2	18.5
חשמל ומים	0.7	0.9
בינוי	0.3	5.8
מסחר ואוכל	15.2	17.2
תחבורה ותקשורת	1.4	6.5
בנקאות ביטוח וכספים	1.6	3.6
שירותים עסקיים	4.7	10.6
מינהל ציבורי	1.8	5.6
חינוך	5.9	12.8
שירותי בריאות ורווחה	9.9	9.9
שירותים חברתיים	7.4	4.6
שירותים למשק הבית	3.4	1.7
מפעל שיקומי	17.6	0
אחר	1.7	0.1

* מתוך סקר כוח אדם 1999, המועסקים, גברים בני 18-65, נשים בנות 18-60.

משלח יד

מבחינת משלחי יד (לוח 31) נראה שיש אחוז גבוה למדי של עובדים בלתי מקצועיים בין הנכים, ואחוז נמוך במשלחי יד אקדמיים ובמקצועות חופשיים וטכניים, יחסית לכלל האוכלוסייה.

לוח מס' 31 : מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים, לפי משלח יד

משלח יד	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית	כלל האוכלוסייה
סך הכול	100.0	100.0
אקדמי	(1.2)	12.6
חופשי וטכני	3.7	14.9
ניהול	(1.3)	6.4
פקידות	16.2	17.1
מכירות ושירותים	19.9	18.0
מקצועי בחקלאות	2.8	1.8
מקצועי תעשייה בינוי	22.5	21.3
בלתי מקצועיים	28.9	8.0
שיקום תעסוקה למפגרים	2.4	0
אחר	1.1	0

רמת שכר

לוח מס' 32 : הכנסת הנכה משכר* לפי קובצי המוסד לביטוח לאומי

נכים כלליים (כולל שר"מ ועקרות בית)	הכנסה משכר (בש"ח)
100.0	סך הכול
70.6	עד 1,475
11.9	1,476-2,000
10.1	2,001-3,000
3.6	3,001-4,000
2.4	4,000-6,000
1.4	+ 6,000

* בהיבט על מכלול ההכנסה הכלכלית של הנכה יש לבחון, כמובן, את ההכנסה מקצבאות הביטוח הלאומי של הנכה עצמו ושל אחרים במשק ביתו, וכן את שאר ההכנסות.

בשנת 1998 היה השכר החודשי הממוצע כ-5,728 ש"ח, ובדצמבר 1998 – 5,899 ש"ח. כאמור, נכה שהכנסתו מעבודה נמוכה מ-25% מהשכר הממוצע (1,475 ש"ח בדצמבר 1998) רואים אותו כמי שאיבד את מלוא הכושר להשתכר. שכרם של כ-71% ממקבלי קצבת נכות כללית שעבדו הגיע עד לסכום זה. יש לזכור שחלקם מועסקים בעבודה מוגנת. בלוח 30 מפורטים הענפים הכלכליים שבהם מועסקים הנכים. ריכוזם בתעשייה, במפעלים שיקומיים ובענף הארחה ואוכל מסבירים את רמת ההכנסה הנמוכה משכר.

לוח מס' 33 : ההכנסה (משכר ומגמלאות) הממוצעת לנכה כללי, לפי ליקוי רפואי ולפי מצב תעסוקה (ש"ח)

נכות כללית (ללא שר"מ וללא עקרות בית)				מצב תעסוקה
סה"כ	נכות פיזית	נפש	פיגור	
2,281	2,406	2,160	1,878	סה"כ
2,521	2,896	2,333	1,886	עובד
2,229	2,325	2,121	1,874	לא עובד

מנתוני לוח 33 אפשר ללמוד שיש פער ניכר בהכנסות בין עובדים ללא עובדים בקרב נכים עם נכות פיזית, קיים פער קטן בכיוון זה בקרב פגועי נפש ואין שום פער בקבוצת הפיגור.

אופן ההגעה לעבודה

אופן ההגעה לעבודה בקרב נכים שעובדים מושפע, נוסף מהמצב הכלכלי, גם מהליקוי העיקרי של הנכה: ל-23% יש ליקוי עיקרי לוקומוטורי המגביל את הניידות. יש ליקויים שאינם מאפשרים נהיגה ברכב, כמו ליקוי ראייה ופיגור שכלי. רק 23% ממקבלי קצבת נכות כללית הם בעלי רכב פרטי.

בין מקבלי קצבה שעובדים, 41% מגיעים לעבודה באוטובוס ציבורי ורק 13% מגיעים ברכב פרטי. כ-18% מגיעים בהליכה ברגל, וכ-11% משתמשים בהסעה מיוחדת (לוח 34). יותר ממחצית הנכים הכלליים המועסקים במסגרות מוגנות או נתמכות מגיעים לתעסוקתם באוטובוס ציבורי ו-20% מהם בהסעה מיוחדת.

לוח מס' 34: מקבלי קצבת נכות כללית שעובדים, לפי אופן הגעתם למקום העבודה (אחוזים)

נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית		אופן הגעה לעבודה
מהם : במסגרת מוגנת או נתמכת	סך הכול	
100.0	100.0	סך הכול
15.5	17.8	בהליכה
(3.3)	13.4	נוהג ברכב פרטי
5.0	9.8	מישהו מסיע (כולל מונית)
55.7	41.4	אוטובוס ציבורי
20.0	11.3	הסעה מיוחדת
(0.3)	4.3	אחר
(0.2)	2.0	עובד בבית

סידורים מיוחדים במקום העבודה

נושא בעל עניין מיוחד הוא הסידורים המיוחדים וההתאמות במקום העבודה הנעשים על מנת לקלוט את הנכים. אחוז גבוה למדי מהנכים שעובדים זוכים לסידורים כאלה, בעיקר שעות עבודה גמישות וחופשות לפי הצורך. המועסקים במסגרת מוגנת או נתמכת זוכים לסידורים מיוחדים מעצם ההגדרה. המועסקים במגזר הפרטי זוכים לאחוז נמוך יותר של סידורים מיוחדים בהשוואה למגזר הציבורי.

לוח מס' 35: מקבלי קצבה שעובדים, לפי סידורים מיוחדים בעבודה (אחוזים)

נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית	סוג הסידור בעבודה	יש/אין סידורים בעבודה
47.4		אין סידורים מיוחדים
52.6		יש סידורים
28.5	שעות עבודה גמישות	סוג הסידורים*:
10.1	התאמות פיזיות	
12.5	חופשות לפי הצורך	
7.9	מקום עבודה מיוחד לאנשים עם מוגבלויות	
0.9	יש סידורים – אין פירוט	
6.8	אחר	
1.4		לא ידוע

* סוגי הסידורים לא מסתכמים ב-100 אחוז, מאחר שיש אפשרות ליותר מסידור אחד.

3.3 מאפיינים של מקבלי הקצבה שאינם עובדים

בחלק זה אנו עוסקים במאפייני האוכלוסייה שאיננה עובדת. נתייחס להיסטוריה התעסוקתית של אלה שאינם עובדים ולעניין שיש להם בעבודה.

היסטוריית התעסוקה

שיעור הנכים הכלליים (ללא שר"מ וללא עקרות בית) שהיו בגיל 18-54 בעת הסקר עמד על 78%, מהם עבדו 29%.

כפי שניתן לראות בלוח 36, מתוך אלה שלא עובדים, 78% עבדו בעבר.

לוח מס' 36: מקבלי קצבת נכות כללית שאינם עובדים כיום, לפי עבודה בעבר (אחוזים)

עבודה בעבר	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית
סך הכול	100.0
האם עבד בעבר?	
עבד	78.3
לא עבד	21.7

נכים כלליים שהליקוי העיקרי שלהם אינו מולד ושאינם עובדים (חולי סרטן, חולי לב ובעלי ליקוי לוקומוטורי) עבדו, כצפוי, בעבר בשיעור גבוה יותר לעומת קבוצות עם ליקויים מולדים. בין הלוקים בפיגור שאינם עובדים יש אחוז גבוה שלא עבדו גם בעבר). יש לציין שבין הלוקים בפיגור שאינם עובדים, שיעור הנכים בדרגת נכות גבוהה 100%-80% הוא 17.1%, בעוד שבין כלל הלוקים בפיגור שיעור הנכים בדרגה זו הוא 13.7%.

לוח מס' 37: מקבלי קצבת נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית שאינם עובדים, לפי ליקוי עיקרי ולפי היסטוריית התעסוקה (אחוזים)

הליקוי העיקרי	סך הכול	עבד בעבר
פנימי	12.9	87.5
לוקומוטורי	19.1	80.9
נפש	30.6	75.7
פיגור	7.1	41.3
ראייה	7.6	80.1
לב	13.3	88.4
סרטן	2.1	90.7
אחר	7.3	77.7

יש שונות רבה בקרב מקבלי קצבה שאינם עובדים היום ועבדו בעבר, בתקופת הזמן שהם מחוץ למעגל העבודה (לוח 38).

לוח מס' 38: מקבלי קצבת נכות כללית שאינם עובדים כיום ועבדו בעבר, לפי מספר השנים מאז עבדו לאחרונה (לפני הנכות ולאחריה) (אחוזים)

מספר השנים	נכות כללית ללא שר"מ וללא עקרות בית
סך הכול	100.0
עד שנה	12.3
שנה עד שנתיים	11.2
2-3 שנים	8.3
4-6 שנים	21.1
7-9 שנים	12.7
10-15 שנים	17.4
16-20 שנים	8.3
21 שנה ויותר	8.8

העניין בהשגת עבודה

78% מהנכים הכלליים (ללא שר"מ וללא עקרות בית) היו בגיל העבודה (18-54) בעת הסקר וכ-72% מהם לא עבדו. הם נשאלו האם הם מעוניינים לעבוד.

לוח מס' 39: שיעור הנכים עד גיל 55 שאינם עובדים, המעוניינים לעבוד (אחוזים)

נכות כללית ללא שר"מ	עניין בהשגת עבודה
100.0	סה"כ נכים עד גיל 55 שאינם עובדים מעוניין לעבוד היום?
51.3	לא יכול לעבוד בגלל הנכות
6.2	מעוניין בכל תנאי
33.7	מעוניין בתנאים מסוימים*
8.8	לא מעוניין

* תנאים הקשורים במסגרת העבודה, בשכר ובאופי העבודה.

מבין הנכים שאינם עובדים, 51% מעריכים שאינם יכולים לעבוד בגלל הנכות. מיעוט מבין הלא עובדים מצהירים שאינם מעוניינים לעבוד – 9%; מיעוט מבין הלא עובדים מעוניינים לעבוד בכל תנאי – 6%; ואחוז ניכר מבין הלא עובדים מעוניין לעבוד בתנאים מסוימים – 34%. התנאים נוגעים למסגרת העבודה (חלקיות משרה, גמישות שעות, הסעות, עבודה בבית), אופי העבודה

(התאמתה לבעיות הבריאות, משלח היד, תחום שמעניין את הנכה, לא עבודה במסגרת מוגנת/נתמכת) **ושכר עבודה** (שכר הולם, שהקצבה מביטוח לאומי לא תיפגע). בלוח 40 מוצגים שיעורי העניין בעבודה בקבוצות הליקוי השונות. בקרב בעלי ליקוי פנימי או ליקוי לב יש שיעור גבוה יחסית של כאלה שאינם יכולים לעבוד בגלל הנכות (60%-ו-63% בהתאמה). יוצאי דופן הם הלוקים בסרטן, אשר רק 41% מביניהם מעריכים שאינם יכולים לעבוד.

שיעורי המעוניינים לעבוד גבוהים באופן משמעותי בקרב נפגעי נפש ובקרב הלוקים בסרטן ובמידת מה בקרב הלוקים בראייה ובקרב הלוקים בפיגור שכלי.

לוח מס' 40: מקבלי קצבת נכות כללית עד גיל 55 שאינם עובדים, לפי ליקוי עיקרי ולפי העניין בעבודה (אחוזים) ללא שר"מ וללא עקרות בית

הליקוי העיקרי	סך הכול	לא יכול לעבוד בגלל הנכות	מעוניין לעבוד	לא מעוניין לעבוד
פנימי	100.0	60.0	33.7	6.3
לוקומוטורי	100.0	57.5	36.9	5.7
נפש	100.0	43.1	44.5	12.3
פיגור	100.0	46.8	37.8	15.4
ראייה	100.0	45.7	39.6	14.7
לב	100.0	62.5	35.4	2.2
סרטן	100.0	40.7	59.3	0
אחר	100.0	59.4	36.4	4.3

4. המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות מעבודה

בפרק זה מתואר המצב התעסוקתי של מקבלי קצבת נכות מעבודה. כפי שנעשה בפרק הקודם, גם כאן מוצגים תחילה שיעורי העובדים בקרב כלל מקבלי קצבה זו ובקרב תת-קבוצות בתוכם. לאחר מכן, מתוארים המאפיינים של אלה שעובדים ולבסוף נבחנים המאפיינים של אלה שאינם עובדים.

4.1 שיעור העובדים בקרב מקבלי הקצבה, בסך הכול ולפי תת-קבוצות

בחלק זה יוצגו שיעורי העובדים בקרב כלל מקבלי הקצבה וכן לפי משתנים שונים. המשתנים כוללים משתנים סוציו-דמוגרפיים ומשתנים הקשורים לנכות ומצב הבריאות. כרקע להצגת שיעורי העובדים הללו נפתח בתיאור השינויים שחלו בתעסוקת מקבלי הקצבה בעקבות הפגיעה.

כלל מקבלי הקצבה

כל מקבלי קצבת נכות מעבודה היו מועסקים טרם פגיעתם. הם נשאלו על השינויים שחלו בדפוס עבודתם לאחר הפגיעה.

לוח מס' 41: שיעור נכי עבודה שדיווחו על שינויים בתעסוקה בעקבות הפגיעה, לפי דרגת נכות (אחוזים)*

דרגת הנכות	הפסיקו לעבוד	שינוי מקום עבודה	שינוי היקף עבודה	שינוי משלח יד
סך הכול	52.3	28.5	30.8	35.9
40-59	44.7	31.9	34.7	40.2
60-79	57.5	28.4	26.7	33.6
80-100	65.7	20.7	25.0	27.9

*נכים בעלי 40% נכות ויותר. ייתכן יותר משינוי אחד בעקבות הפגיעה.

כפי שניתן לראות בלוח 41, לפגיעה בעבודה יש השפעה מכרעת על מהלך החיים של נכי עבודה בדרגת נכות של 40% ויותר. יותר מ-52% הפסיקו לעבוד לאחר פגיעתם (חלק קטן חזרו לעבודה מאוחר יותר). כ-36% שינו את משלח ידם לאחר הפגיעה. כ-31% שינו את היקף עבודתם וכ-29% שינו את מקום עבודתם. חלקם עשו יותר משינוי אחד - 42% שינו לפחות אחד מאלה: משלח יד, היקף העבודה, מקום העבודה, מעמד בעבודה. רק 5.7% מנכי עבודה לא עשו שום שינוי בעקבות פגיעתם. ככל שדרגת הנכות גבוהה יותר – כן גבוה יותר אחוז המפסיקים לעבוד.

בקרוב מי שהפסיקו לעבוד לאחר הפגיעה, 88.5% גם לא עבדו בעת הסקר. מבין אלו שהפסיקו לעבוד לאחר הפגיעה, כ-37% היו מתחת לגיל 44 בעת הפגיעה, ודרגת הנכות שלהם היתה בטווח של 40%-59%. נראה שכדאי למקד את מאמצי השיקום המקצועי בקבוצה זו.

מזווית אחרת, בין נכי עבודה שעבדו בעת הסקר, כ-75% שינו את משלח ידם לאחר הפגיעה, כ-64% שינו את היקף עבודתם לאחר הפגיעה, ו-56% שינו את מקום עבודתם.

רמות השכר

כאמור, בשאלון הסקר נכללו שתי שאלות על התעסוקה:

1. האם אתה עובד? (כולל עבודה ללא שכר)
2. האם יש לך הכנסה ממקום עבודה? – במסגרת השאלה על מקורות ההכנסה של הנכה.

במקביל, הושלמו נתונים על עבודת הנכה והכנסתו מנתונים המופיעים בקובצי המוסד האלה: קובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה של המוסד לביטוח לאומי, דצמבר 1998, וקובץ שכר של המוסד לביטוח לאומי, שנת 1998. נתונים על השכר החודשי מעבודה חושבו כסך כל ההכנסות מעבודה לשנה מחולק ב-12.

שיעור העובדים בין מקבלי קצבת נכות מעבודה נע בין 45%-53%, לפי מקור הנתונים. שיעור העובדים בין הנכים לפי קובצי המוסד לביטוח לאומי גבוה מעט משיעור העובדים בין הנכים לפי תשובותיהם בריאיון הסקר.

בלוח 42 ניתן לראות דמיון בין התשובות לשאלות 1 ו-2 בסקר על תעסוקה, כאשר ההבדל ביניהן עשוי להיות מוסבר בהכללת "עבודה ללא שכר" בשאלה 1.

כמו כן, יש דמיון בנתונים מקובצי המוסד שנוכרו לעיל. מקובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה בדצמבר 1998 מסתבר כי שיעור העובדים בכל דרגות הנכות בקרב בני 18-65 ונשים 18 עד 60 הוא כ-68%, ואילו שיעור העובדים בדרגות נכות של 40% ויותר הוא 53% (הבדיקה נעשתה לפי ניכוי דמי ביטוח בריאות המהווה אינדיקציה בקובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה אם הנפגע עובד או לא. נשים נשואות הן חריג לעניין זה). שיעור זה מתאים לשיעור העובדים לפי קובץ שכר של המוסד לביטוח לאומי (52%). יש לציין שנתוני קובץ השכר הם **שנתיים** ואינם מבטאים את מצב התעסוקה בחודש הריאיון דווקא.

לוח מס' 42: השוואת שיעור העובדים לפי הריאיון ולפי קובצי המוסד לביטוח לאומי

מקור הנתונים	שיעור העובדים
עבד בעת הסקר לפי תשובה לשאלה 1	45.0%
עבד בעת הסקר לפי תשובה לשאלה 2	42.8%
עבד בדצמבר 1998 לפי קובץ מקבלי קצבה	53.3%
עבד ב-1998 לפי קובץ שכר	52.4%

גיל וותק בנכות

בין מקבלי קצבת נכות מעבודה בני 45-65 יש שיעור גבוה יותר של עובדים לעומת בני 30-44 וההבדל אף גדול יותר לעומת בני 18-29. נתוני הסקר מקבלים חיזוק מנתוני קובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה בעוד שבסקר ההבדל בשיעור העובדים בני 18-29 לעומת בני 30-44 אינו מובהק אך מצביע על מגמה, קובץ מקבלי קצבת נכות מעבודה מהווה את האוכלוסייה כולה, ולכן אין צורך לבסס את ההבדל בין הקבוצות לפי מובהקות, ויש תמונה חד-משמעית ששיעור העובדים עולה בעקביות עם הגיל (לוח 43).

לוח מס' 43: שיעור העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי גיל (אחוזים)

גיל	שיעור העובדים לפי קבצי נכות מעבודה		שיעור העובדים לפי שאלון הסקר	כלל האוכלוסייה*
	12.1998	6.2003		
סך הכול	53.3	55.5	45.0	60.8
18-29	32.0	37.0	47.7	47.7
30-44	49.2	58.1	36.1	70.5
45-65	58.4	67.7	48.8	65.5

מקור הנתונים: סקר כוח אדם 2000: גברים בני 18-65 ונשים בנות 18-60 מועסקים כאחוז מתוך המועסקים, הבלתי מועסקים ושאינם בכוח העבודה האזרחי, 1999.

נמצא הבדל גדול מובהק בשיעור העובדים בין הנכים הותיקים לנכים החדשים. כפי שניתן לראות בלוח 44, שיעורי התעסוקה בקרב בעלי 6-10 ו-11+ שנות ותק דומים, והרבה יותר גדולים מאשר השיעור בקרב בעלי ותק של עד 5 שנים (כ-50% לעומת 33%).

בלוח 41 דובר על כך שכ-52% מנכי העבודה מפסיקים לעבוד לאחר הפגיעה וכ-30% שינו מקום עבודה, היקף עבודה ו/או משלח יד בעקבות הפגיעה. ייתכן שבחלוף כמה שנים לאחר הפגיעה יש יותר הזדמנות לנכה עבודה להשתבץ בחזרה בתעסוקה. הסבר אפשרי אחר הוא שמדובר בתנאי תעסוקה שונים במשק בזמן הניסיון להשתלב בעבודה כאשר "ותיקים" היו תנאים מועדפים לעומת החדשים יותר.

לוח מס' 44: שיעור העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי וותק בנכות (אחוזים)

ותק בנכות	שיעור העובדים
סך הכול	45.0
עד 5 שנים	32.9
6-10	52.5
11 שנים ומעלה	48.2

דרגת הנכות

לפי שאלון הסקר, שיעור העובדים גבוה יחסית (51%) בדרגות הנכות הנמוכות, ואילו בדרגות הנכות הגבוהות שיעורם נמוך יותר (33%), וההבדל הוא מובהק. (ראה לוח 45).

מבין נכי עבודה שמועסקים, כ-57% עובדים במשרה מלאה, ונמצא קשר מובהק גם בין היקף המשרה לדרגת הנכות. כ-60% מהנכים בדרגות 79%-40% עובדים במשרה מלאה לעומת 36% מהנכים בדרגות 100%-80%.

לוח מס' 45: העובדים והיקף המשרה של מקבלי קצבת נכות מעבודה, לפי דרגת נכות (אחוזים)*

שיעור העובדים לפי שאלון הסקר		שיעור העובדים לפי קובץ דצמבר 1998	דרגת הנכות
מזה: עובדים במשרה מלאה	סך הכול		
56.6	45.0	53.3	סך הכול
60.4	50.6	59.9	59-40
63.3	43.0	50.5	79-60
35.6	33.3	39.7	100-80

* חלקיות המשרה מוגדרת על פי מספר ימי העבודה בשבוע ועל פי ממוצע שעות עבודה ביום. חמישה ימי עבודה בשבוע או יותר, ובכל אחד שבע שעות עבודה או יותר נחשבו כמשרה מלאה, וכל יתר האפשרויות חושבו כמשרה חלקית.

מין

יש מגמה ארוכת שנים של עלייה בשיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה, וכתוצאה מכך גם עלייה הדרגתית של נשים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה (צמיחה), מ-8.1% בשנת 1990 ל-9.9% בשנת 2002. במדגם הסקר היו הנשים כ-8% מנכי עבודה ו-6% ממקבלי קצבת נכות מעבודה המועסקים (בדרגות נכות נמוכות יותר, 39%-20%, היו הנשים 9.5% מכלל הנכים).

מצב תפקוד בפעילויות יומיומיות

מצב התפקוד בפעילויות יומיומיות מבוסס על דיווחי המרואיינים בנוגע למידת המוגבלות שלהם בתחומים האלה: ניידות מחוץ לבית ובתוכו, טיפול אישי וניהול משק בית. כדי לבחון את רמת התפקוד הכללית של הנכים ואת הקשר בינה לבין מאפייני תעסוקה, נלקחו בחשבון כל תחומי התפקוד ונבנה מדד משולב לתפקוד. למדד שלוש רמות: **עצמאים**; **מוגבלים בניידות מחוץ לבית** ו/או **מוגבלים בניהול משק בית**; **מוגבלים בטיפול אישי** ו/או **מוגבלים בניידות בתוך הבית**.

כאשר בוחנים את שיעור העובדים לפי המדד, רואים שיש מגמה עקבית של ירידה בשיעור העובדים ככל שרמת המוגבלות חמורה יותר (לוח 46). ההבדלים בשיעור העובדים בין העצמאים ליתר רמות המוגבלות הם מובהקים.

לוח מס' 46: מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי רמת תפקוד כללית ושיעור העובדים לפי רמת המוגבלות בתפקוד (אחוזים)

שיעור העובדים	שיעור מוגבלות	רמת המוגבלות תפקוד כללית
45.0	100.0%	סך הכול
68.5	12.7%	עצמאים
53.3	45.3%	מוגבלים בניידות מחוץ לבית ו/או מוגבלים בניהול משק הבית
29.1	42.0%	מוגבלים בטיפול* אישי ו/או ניידות בבית

* כולל מי שמוגבל גם במשק בית או בניידות מחוץ לבית.

בלוח 47 נבדק שיעור העובדים על פי רמת המוגבלות בניידות מחוץ לבית, שעשויה להוות מכשול לתעסוקה. שיעור העובדים בקרב העצמאים בניידות מחוץ לבית הוא אכן גבוה, כ- 59%, והוא יורד ככל שהניידות נסמכת על סיוע. שיעור העובדים יורד עד 15% כשמדובר בניידות הנסמכת על אדם אחר. יש הבדל מובהק בשיעור העובדים בין העצמאים בניידות מחוץ לבית לבין עצמאים עם קושי או הזקוקים למכשיר (לא כיסא גלגלים).

לוח מס' 47: נכי עבודה לפי שיעור מוגבלות בניידות מחוץ לבית, ושיעור העובדים לפי רמת מוגבלות (אחוזים)

שיעור העובדים	שיעור המוגבלות	מוגבלות בניידות מחוץ לבית
45.0	100.0	סך הכול
59.2	43.1	עצמאים
42.1	38.0	עצמאי עם קושי או זקוק למכשיר * בלבד
15.3	12.8	זקוק לעזרת הזולת (עם מכשיר* או בלעדיו)
----	5.1	זקוק לכיסא גלגלים
----	1.0	לא יוצא מהבית

*מכשיר – לא כולל כיסא גלגלים.

מצב בריאות סובייקטיבי ודיווח על כאבים

תיאור מצב הבריאות מתבסס על הערכה סובייקטיבית של המשיב, ולכן כשרואיין אדם אחר, ולא הנכה, לא נשאלה שאלה זו. לוח 48 כולל גם אותם (4.1%).

לוח מס' 48: העובדים בקרב מקבלי קצבות נכות מעבודה לפי הערכת הבריאות בידי הנכה (אחוזים)

הערכת הבריאות ע"י הנכה	נכי עבודה	שיעור העובדים
סך הכול (כולל אין הערכה)	100.0	45.0
טובה מאוד	6.2	72.2
טובה	24.7	59.7
לא כל כך טובה	39.0	41.4
לא טובה	26.0	30.5
אודות* – לא נשאל	4.1	

* במקרים שבהם רואיין אדם הקרוב לנכה (מאחר שלא היה אפשר לראיין את הנכה עצמו) עקב מצבו הבריאותי או התפקודי, לא נשאלו שאלות סובייקטיביות מעין זו.

כצפוי אפשר לראות קשר בין ההערכה הסובייקטיבית של מצב הבריאות לבין שיעור העובדים: ככל שמצב הבריאות טוב יותר עולה שיעור העובדים. ההבדלים מובהקים.

לוח מס' 49: העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי דיווח על תדירות כאבים (אחוזים)

דיווח על תדירות כאבים	נכי עבודה	שיעור העובדים
סך הכול	100.0	45.1
רוב הזמן	53.5	36.9
לעתים קרובות	14.5	50.6
לפעמים	17.5	54.0
לעתים רחוקות	14.5	59.0

לפי דיווחם, נכי עבודה סובלים לעתים מכאבים. הדבר נראה סביר בהתחשב בליקוי העיקרי השכיח ביניהם (לוקומוטורי/נוירולוגי).

נמצא הבדל מובהק בשיעור העובדים בקרב נכים שסובלים מכאבים לעתים רחוקות (59%) לבין נכים שסובלים מכאבים רוב הזמן (37%).

רמת ההשכלה

שתי שאלות בסקר בדקו את רמת ההשכלה: "כמה שנים למדת או אתה לומד בבתי ספר?" ו-"מהו סוג בית הספר האחרון בו למדת או אתה לומד?".

יש קשר בין רמת השכלה לבין סוג התעסוקה. משלח היד של בעלי רמת השכלה נמוכה מאופיין בסיכון גבוה לתאונת עבודה חמורה – חקלאות, תעשייה, בינוי ועבודה בלתי מקצועית – וברמת השכלה גבוהה משלח היד מאופיין בסיכון נמוך לתאונת עבודה חמורה: אקדמי, מקצוע חופשי וטכני, מינהל ופקידות, מכירות ושירותים. כמו כן יש קשר חיובי בין רמת ההשכלה לסיכוי לחזור לשוק העבודה, בכל קבוצת שנות לימוד. לכן הוספנו לניתוח את דרגת הנכות כגורם מנטרל: באותה דרגת נכות, האם יש הבדל בשיעור העובדים לפי מספר שנות לימוד בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה.

לוח מס' 50: העובדים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה, לפי דרגת נכות ולפי מספר שנות לימוד (אחוזים)

שיעור העובדים	מספר שנות לימוד	דרגת נכות
33.7	0-8	סך הכול
44.4	9-12	
62.6	+ 13	
38.3	0-8	59-40
50.0	9-12	
68.2	+ 13	
32.4	0-8	79-60
41.5	9-12	
65.0	+ 13	
21.9	8 – 0	100-80
24.0	9-12	
48.3	+ 13	

ואכן, ללא יוצא מן הכלל, בכל דרגת נכות, ככל שמספר שנות הלימוד גבוה, גבוה גם שיעור העובדים. הבדלים מובהקים נמצאו בין כל קבוצות שנות הלימוד כאשר דרגת נכות אינה פעילה (סך הכל).

נמצאו הבדלים מובהקים בשיעורי העובדים בדרגות נכות 40%-59% בין בעלי 9-12 שנות לימוד לבין בעלי +13 שנות לימוד, וגם בקרב בעלי דרגות 60%-79% ו-100%-80% בין 0-8 שנות לימוד לבין +13 שנות לימוד.

גם בשימוש במדד של בית הספר האחרון שבו למד מקבל הקצבה, נמצא כי שיעור העובדים עולה בהתמדה עם רמת ההשכלה. יש שיעור גבוה של עובדים בקרב נכים שלמדו במוסד אקדמי (71%) ובקרב נכים שלמדו במוסד על תיכוני לא אקדמי (58%) (לוח 51).

לוח מס' 51: העובדים בין מקבלי קצבת נכות מעבודה, לפי בית ספר אחרון (אחוזים)

שיעור העובדים	בית ספר אחרון
45.0	סך הכול
(8.3)	לא למד
35.7	יסודי, חטיבת ביניים
45.2	תיכון מקצועי/חקלאי
39.7	תיכון עיוני
(50.0)	ישיבה
58.2	על תיכוני לא אקדמי
70.9	מוסד לתואר אקדמי
(66.7)	חינוך מיוחד
(50.0)	אחר

מצב משפחתי

כפי שלמדנו בלוח 3, מקבלי קצבת נכות מעבודה מרוכזים בקבוצות הגיל המבוגרות בהשוואה לאוכלוסייה הכללית, ולזה יש השלכה על המצב המשפחתי והרכב משק הבית (סעיף 8.11 להלן). מלוח 52 עולה כי שיעור העובדים בין הנשואים הוא 45%, בין הרווקים – 48% ובין הגרושים/פרודים – 39%. אין הבדל של ממש בין הקבוצות.

לוח מס' 52: שיעור העובדים בין מקבלי קצבת נכות מעבודה, לפי מצב משפחתי (אחוזים)

שיעור העובדים	מקבלי קצבת נכות מעבודה		כלל האוכלוסייה*	מצב משפחתי
	סה"כ	סה"כ		
45.0	100.0	100.0	100.0	סך הכול
46.1	83.0	66.0	66.0	נשוי/נשואה
48.2	9.0	28.0	28.0	רווק/רווקה
39.6	6.0	4.0	4.0	גרוש/ה פרוד/פרודה
(9.1)	2.0	2.0	2.0	אלמן/אלמנה

* גברים בני 18-64 נשים בנות 18-59 לפי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כח אדם, 1997.

הרכב משק הבית

מלוח 53 ניתן לראות כי 68% ממקבלי קצבת נכות מעבודה גרים עם בני זוג וילדים. יש הבדל בשיעור העובדים במשקי בית עם בן זוג וילדים (48%) לבין משקי בית עם בן זוג ללא ילדים (38%). לגיל הנכה יש השפעה על המצב המשפחתי ועל הרכב משק הבית. כפי שצוין, מקבלי קצבת נכות מעבודה מרוכזים בקבוצות הגיל המבוגרות בהשוואה לאוכלוסייה הכללית.

לוח מס' 53: העובדים בין מקבלי קצבת נכות מעבודה לפי הרכב משק הבית (אחוזים)

מקבלי קצבת נכות מעבודה		הרכב משק הבית
שיעור העובדים	סה"כ	
45.0	100.0	סך הכול
47.8	68.2	עם בן זוג וילדים
38.2	13.6	עם בן זוג ללא ילדים
(28.6)	2.5	עם ילדים ללא בן זוג
38.2	6.1	עם הורים
22.2	1.6	עם אחרים
40.9	8.0	לבד
---	0	דיוור מוגן/הוסטל

4.2 מאפייני התעסוקה של מקבלי הקצבה שעובדים

מעמד בעבודה וסוג מעסיק

מלוח 54 ניתן לראות שקיים שיעור גבוה יחסית של עצמאים בקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה שמועסקים, וכי 49% מהם עובדים אצל מעסיק פרטי.

לוח מס' 54: מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים, לפי מעמד בעבודה וסוג המעסיק (אחוזים)

כלל האוכלוסייה*	מקבלי קצבת נכות מעבודה	
		מעמד בעבודה
100.0	100.0	סה"כ
85.8	79.3	שכיר
11.3	16.8	עצמאי
0.4	1.6	עובד ללא שכר
2.5	2.3	אחר
		סוג מעסיק
	100.0	סה"כ
	36.6	ציבורי
	49.4	פרטי
	5.2	משפחתי
	2.8	מוגן/נתמך
	6.0	אחר ולא ידוע

* מתוך סקר כח אדם 1999, המועסקים, גברים בני 65-18 ונשים בנות 60-18.

ותק במקום העבודה

לכ-42% מנכי עבודה שהיו מועסקים בזמן הסקר היה ותק של 11 שנים ויותר במקום העבודה הנוכחי. ותק ממושך יכלו לצבור הן מי שלא שינו מקום עבודה לאחר הפגיעה (מבין כל נכי עבודה הם מהווים כ-19%), והן מי שנפגעו לפני שנים רבות והשתלבו שוב בשוק העבודה. לכ-42% נוספים מנכי עבודה שהיו מועסקים בזמן הסקר היה ותק של פחות מ-5 שנים במקום העבודה הנוכחי.

לוח מס' 55: מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים, לפי שנות ותק במקום העבודה הנוכחי

(אחוזים)

מקבלי קצבת נכות מעבודה	שנות ותק
100.0	סך הכול
16.6	שנה
8.5	שנתיים
17.1	3-5 שנים
16.3	5-10 שנים
41.5	11 + שנים

ענף כלכלי

ההבדל הבולט בהתפלגות הענף הכלכלי בין מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים לכלל אוכלוסיית המועסקים הוא אחוז גבוה יותר של נכי עבודה שעובדים בענף התעשייה גם לאחר הפגיעה. סיבה אחת לכך היא השיעור הגבוה של נפגעים בתעשייה, וכן העובדה שכ-19% מנפגעי עבודה לא שינו כלל את מקום עבודתם.

לוח מס' 56: מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים, לפי הענף הכלכלי (אחוזים)

100.0	100.0	סך הכול
2.2	4.9	חקלאות
18.5	29.5	תעשייה
0.9	(1.2)	חשמל ומים
5.8	3.7	בינוי
17.2	10.3	מסחר ואוכל
6.5	9.0	תחבורה ותקשורת
3.6	(0.4)	בנקאות ביטוח וכספים
10.6	9.4	שירותים עסקיים
5.6	5.3	מינהל ציבורי
12.8	6.6	חינוך
9.9	4.9	שירותי בריאות ורווחה
4.6	10.3	שירותים חברתיים
1.7	(1.3)	שירותים למשק הבית
0	(0.8)	מפעל שיקומי
0.1	(2.4)	אחר

* מתוך סקר כוח אדם 1999, המועסקים, גברים בני 18-65 ונשים בנות 18-60.

משלח יד

מבחינת משלחי יד (לוח 57) עולה כי יש אחוז גבוה יחסית של עובדים בלתי מקצועיים בקרב הנכים ואחוז נמוך במשלחי יד אקדמיים ובמקצועות חופשיים וטכניים.

לוח מס' 57: מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים, לפי משלח יד (אחוזים)

משלח יד	מקבלי קצבת נכות מעבודה	כלל האוכלוסייה
סך הכול	100.0	100.0
אקדמי	5.5	12.6
חופשי וטכני	7.1	14.9
ניהול	11.5	6.4
פקידות	22.5	17.1
מכירות ושירותים	10.3	18.0
מקצועי בחקלאות	4.0	1.8
מקצועי תעשייה בינוי	21.0	21.3
בלתי מקצועיים	17.0	8.0
שיקום תעסוקה למפגרים	0	0
אחר	1.1	0

רמת שכר

כפי שאנו רואים מלוח 58, פיזור רמת השכר של מקבלי קצבת נכות מעבודה הוא נרחב, ו- 31% אחוז מהם קיבלו שכר חודשי של למעלה מ- 6,000 ש"ח בשנת 1998⁵. לעומת זאת, 25.2% קבלו עד 1,475 ₪.

לוח מס' 58: הכנסת הנכה משכר לפי קובצי המוסד לביטוח לאומי

הכנסה משכר בש"ח	נכים מעבודה שעבדו
סך הכול	100.0%
עד 1,475	25.2
1,476-2,000	4.9
2,001-3,000	13.4
3,001-4,000	10.5
4,000-6,000	15.4
+ 6,000	30.6

מנתוני לוח 59 ניתן ללמוד כי ההכנסה הממוצעת של נכי עבודה שעובדים גדולה פי שניים ויותר מההכנסה הממוצעת של נכי עבודה שאינם עובדים.

⁵ בהיבט על מכלול ההכנסה הכלכלית של הנכה יש לבחון, כמובן, את ההכנסה מקצבאות הביטוח הלאומי של הנכה עצמו ושל אחרים במשק ביתו, וכן את ההכנסות האחרות במשק הבית.

לוח מס' 59: ממוצע הכנסות הנכים (גמלאות ושכר) לפי מצב התעסוקה* (ש"ח)

ממוצע הכנסה	מצב תעסוקה
6,264	סה"כ
8,957	עובד
4,128	לא עובד

* מדובר בהכנסות מכל הגמלאות ומשכר. ממוצע קצבת נכות מעבודה בשנת הסקר היה 3,274 ש"ח והחציון היה 2,645 ש"ח.

אופן ההגעה לעבודה

נוסף על המצב הכלכלי, אופן ההגעה לעבודה בקרב נכים שעובדים מושפע גם מהליקוי העיקרי של הנכה: ל-67% יש ליקוי עיקרי לוקומוטורי המגביל את הניידות. כ-18% מנכי עבודה שהיו מועסקים בשנת 1998 קיבלו גם קצבת ניידות. קצבת הניידות ניתנה אז לבעלי מוגבלות בגפיים התחתונות שהיו בעלי רכב.

56% ממקבלי קצבת נכות מעבודה הם בעלי רכב פרטי, ו-62% מנכי עבודה שמועסקים מגיעים לעבודה ברכב פרטי (לוח 60).

לוח מס' 60: מקבלי קצבת נכות מעבודה שעובדים, לפי אופן הגעתם למקום העבודה (אחוזים)

מקבלי קצבת נכות מעבודה	אופן הגעה לעבודה
100.0	סך הכול
7.4	בהליכה
61.5	נוהג ברכב פרטי
7.0	מישהו מסיע (כולל מונית)
10.9	אוטובוס ציבורי
7.4	הסעה מיוחדת
2.3	אחר
3.5	עובד בבית

סידורים מיוחדים במקום העבודה

רק 33% מנפגעי עבודה המועסקים זוכים לסידורים מיוחדים במקום העבודה. הסידורים הם בעיקר התאמות פיזיות, כמתחייב מהליקויים הלוקומוטוריים והניורולוגיים המאפיינים אותם.

לוח מס' 61: מקבלי קצבת נכות מעבודה שמועסקים, לפי סידורים מיוחדים בעבודה (אחוזים)

מקבלי קצבת נכות מעבודה	סוג הסידורים	יש/אין סידורים
66.3		אין סידורים מיוחדים
31.4		יש סידורים
14.3	שעות עבודה גמישות	*: סוג הסידורים
15.1	התאמות פיזיות	
8.7	חופשות לפי הצורך	
0.4	מקום עבודה מיוחד לאנשים עם מוגבלויות	
1.2	יש סידורים – אין פירוט	
6.4	אחר**	
2.3		לא ידוע

* סוגי הסידורים לא מסתכמים לסך הכל, מאחר שיש אפשרות ליותר מסידור אחד.

4.3 מאפיינים של מקבלי הקצבה שאינם עובדים

שני נושאים עיקריים יבחנו בחלק זה לגבי מקבלי קצבה שאינם עובדים – מספר השנים שהם אינם עובדים והענין שלהם בהשגת עבודה.

מספר השנים מאז עבדו

מלוח 62 עולה שכ-48% ממקבלי הקצבה שאינם עובדים לא עבדו 7 שנים או יותר וכי כ-37% לא עבדו תקופה של עד 3 שנים.

לוח מס' 62: מקבלי קצבת נכות מעבודה שאינם עובדים כיום, לפי מספר השנים מאז עבדו לאחרונה (לפני הנכות ולאחריה) (אחוזים)

מקבלי קצבת נכות מעבודה	מספר שנים מאז עבדו
100.0	סך הכול
10.8	עד שנה
7.9	שנה עד שנתיים
8.5	2-3 שנים
25.2	4-6 שנים
15.4	7-9 שנים
15.5	10-15 שנים
5.9	16-20 שנים
10.8	21 שנים ויותר

העניין בהשגת עבודה

בקבוצת הגיל 18-54 (המהווים 70% מכלל מקבלי קצבת נכות מעבודה), 54% לא עובדים.

לוח מס' 63: הנכים עד גיל 55 שאינם עובדים, המעוניינים לעבוד (אחוזים)

שיעור המעוניינים לעבוד	עניין בהשגת עבודה
100.0	סך הכול
	מעוניין לעבוד היום?
45.7	לא יכול לעבוד בגלל הנכות
8.6	מעוניין בכל תנאי
42.1	מעוניין בתנאים מסוימים*
3.6	לא מעוניין

* תנאים הקשורים במסגרת העבודה, בשכר ובאופי העבודה.

מלוח 63 עולה כי 46% מאלה שלא עובדים בגיל זה מעריכים שאינם יכולים לעבוד בגלל הנכות. מיעוט מבין הלא עובדים מצהירים שאינם מעוניינים לעבוד; מיעוט מעוניינים לעבוד בכל תנאי; ו-42% אחוז מעוניינים לעבוד בתנאים מסוימים.

התנאים נוגעים למסגרת העבודה (חלקיות משרה, גמישות שעות, הסעות, עבודה בבית), לאופי העבודה (התאמתה לבעיות הבריאות, משלח היד, תחום שמעניין את הנכה, לא עבודה במסגרת מוגנת/נתמכת), ולשכר עבודה (שכר הולם).

כל שאחוז הנכות גדל כן קטן העניין בהשגת עבודה (לוח 64): מעוניינים לעבוד כ-61% מבעלי נכות בדרגה של 40%-59%, כ-53% מבעלי דרגת נכות של 60%-79%, ורק כ-32% מבעלי אחוז נכות של 80%-100%.

לוח מס' 64: הנכים עד גיל 55 שאינם עובדים, לפי דרגת הנכות ולפי העניין בהשגת עבודה (אחוזים)

	דרגת נכות		
	80-100	60-79	40-49
סך הכול	100.0	100.0	100.0
לא יכול לעבוד בגלל הנכות	63.5	40.8	37.6
מעוניין לעבוד	31.7	53.1	60.6
לא מעוניין לעבוד	4.8	6.1	1.8

נספח

רקע

במסגרת חוק המוסד לביטוח לאומי מוענקות לנכים בישראל הקצבאות האלה:

- קצבת נכות במסגרת ביטוח נכות (להלן קצבת נכות כללית), המיועדת להבטיח קיום למי שאין לו כושר להשתכר מעבודה או ממשלח יד (ואין הוא משתכר סכום העולה על 25% מהשכר הממוצע כהגדרתו בחוק הביטוח הלאומי) או למי שכושרו להשתכר מעבודה או ממשלח יד הצטמצם עקב הליקוי ב-50% לפחות.
- קצבת שירותים מיוחדים (להלן קצבת שר"מ), המיועדת לנכה שתלוי בעזרת הזולת בביצוע פעולות יומיומיות הקשורות לטיפול אישי, או למי שזקוק להשגחה של אדם אחר (למניעת סיכון מיידי לעצמו או לאחרים). מטרת הגמלה להגדיל את המשאבים הכלכליים של הנכים המוגבלים מאוד ולאפשר להם ולמשפחותיהם לבחור בין קבלת עזרה בטיפול אישי מבני משפחה לבין רכישת שירותי עזרה. כעשירית ממקבלי קצבת נכות כללית מקבלים גם קצבה זו.
- קצבת ניידות, המיועדת למי שיש לו ליקוי רפואי בגפיים התחתונות ולכן הוא מוגבל בניידות מחוץ לבית.
- קצבה במסגרת ביטוח נפגעי עבודה (להלן קצבת נכות מעבודה), המיועדת למבוטח שהוכר כנכה כתוצאה מפגיעה בעבודה, והיא נועדה להחליף את השכר מעבודה ולפצות על הנזק שנגרם. ניתנת גם קצבה מיוחדת לנפגעי עבודה שדרגת נכותם היא 75% ויותר.
- תגמולים לנפגעי איבה מיועדים לאזרחי ישראל (וגם אזרחי חו"ל) או תושבי ישראל שנפגעו בפעולת איבה, בארץ או מחוצה לה.

ייתכנו מקרים של יותר מקצבה אחת. למשל, נכים קשים יכולים לקבל קצבת נכות כללית וקצבת שירותים מיוחדים או קצבת ניידות (בתקופת הסקר עדיין לא היה אפשר לקבל את כל שלוש הקצבאות בעת ובעונה אחת).

הצורך בעריכת סקר על מקבלי הקצבאות עלה בגלל מחסור במסד נתונים מקיף ומפורט על המאפיינים של נכים אלה, כמו מצבם התפקודי, החברתי, הכלכלי, התעסוקתי וכד'. אין די מידע על דרכי ההתמודדות של הנכים עם מוגבלות בתפקוד הנובעת מנכותם, באיזו מידה השירותים הקיימים עונים על צורכיהם ואיזה מקום תופסות קצבאות הביטוח הלאומי במערך השירותים שבהם הנכים משתמשים. יתר על כן, אוכלוסיית מקבלי הקצבאות אינה אוכלוסייה הומוגנית. שבה קבוצות בעלות צרכים ספציפיים, כמו נכים מזדקנים, נכים קשים במיוחד, נשים נכות ועוד. כדי לפתח שירותים מתאימים לנכים אלה יש צורך במידע על מידת ההלימה בין הצרכים של אוכלוסיות אלה לבין המענים שהם מקבלים ועל השירותים הנחוצים להם.

מתוך מגמה לשפר את השירותים המיועדים לסייע לנכה לעבוד, עלה הצורך לבחון לעומק את הנושא של מצב התעסוקה, כגון שינויים בתעסוקה בעקבות הפגיעה/מחלה, שיעור העובדים בקרב מקבלי הקצבה והיקף עבודתם, רמת ההכנסה של הנכים העובדים, הקשר בין תעסוקה לליקוי

עיקרי, שיעור העובדים ברמות תפקוד שונות, כישורי תעסוקה, מאפייני תעסוקה של נכים שעובדים, סידורי עבודה והסעה מיוחדים לנכים, חיפוש עבודה ושיקום והצורך בהכשרה.

מלבד הפגיעה באפשרויות ההכנסה מעבודה, הנכות גורמת להוצאות מיוחדות הנובעות ממצב הבריאות של הנכה. יש צורך לזהותן ולבדוק את השלכתן על המצב הכלכלי של הנכה.

אחת הסוגיות העומדות כיום על הפרק היא בדיקת האפשרות לשפר את תהליכי קביעת הזכאות לקצבת שירותים מיוחדים (שר"מ). שאלה מרכזית בסוגיה זו היא, האם ניתן לזהות מאפיינים או שילוב של מאפיינים המצביעים על קשיים מיוחדים המכבידים על תפקוד הנכה ואשר כיום אינם נלקחים בחשבון בבדיקת זכאות לגמלה.

תחום נוסף שאין די מידע עליו הוא כיצד מתמודדים התומכים העיקריים של הנכים עם הצורך לטפל בבן משפחה נכה ומהן ההשלכות שיש לכך על מצבם של התומכים בתחומים שונים, כמו הבריאות, המצב הנפשי והמצב הכלכלי.

במסגרת המאמצים לאסוף מידע על הנושאים שהוזכרו, הוחלט, ביוזמת המוסד לביטוח לאומי ובשיתוף עם מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, לערוך סקר מקיף בקרב אוכלוסיית מקבלי קצבאות נכות בוגרים, בני 18-65 (גברים) ובנות 18-60 (נשים). לגבי ילדים נכים בישראל וילדים מקבלי קצבה לילד נכה מביטוח לאומי נערך מחקר נפרד שחלק מממצאיו כבר פורסמו (נאון ואחרים, 1999; נאון ואחרים, 2000).

המידע שנאסף בסקר מיועד לשמש את המוסד לביטוח לאומי, משרדי ממשלה וגופים ציבוריים אחרים המטפלים באוכלוסייה זו לצורך תכנון ופיתוח שירותים מתאימים לנכים ולצורך שיפור שירותים קיימים.

כבר במהלך השלבים הראשונים של הסקר, גילו בו עניין גופים נוספים המספקים שירותים לנכים. גופים אלה אף מימנו ראיונות נוספים, כדי להגדיל במדגם את ייצוגם של קבוצות נכים מסוימות הנמצאות בטיפול או של תומכים עיקריים של נכים אלה. גופים אלה היו: משרד הבריאות, שהיה לו עניין בנפגעי נפש ובבני משפחותיהם התומכים בהם; אגפי הרווחה של עיריות הערים הגדולות – ירושלים, תל-אביב-יפו וחיפה – שביקשו ללמוד על קבוצות נכים מסוימות ומימנו מדגמים נוספים בקרב קבוצות אלה; ומשרד העבודה והרווחה, שמימן ראיונות עם מדגם נוסף של צעירים הלוקים בפיגור ושל תומכיהם. כתוצאה מכך הורחבה תוכנית הסקר המקורית וכללה בתוכה גם בדיקת קבוצות מיוחדות אלה.

כאמור, דוח זה עוסק באוכלוסיית מקבלי קצבת נכות כללית ובאוכלוסיית מקבלי קצבת נכות מעבודה שדרגת הנכות הרפואית שלהם היא 40% ויותר. הדגימה בקרב אוכלוסיות אלה נעשתה בנפרד בקרב מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מקבלים קצבת שר"מ, בקרב מקבלי קצבת נכות כללית וקצבת שר"מ ובקרב מקבלי קצבת נכות מעבודה. לשתי הקבוצות הראשונות נעשתה

דגימה שכבתית לפי סוג הליקוי ואילו לנפגעי עבודה נעשתה דגימה יחסית לאוכלוסייה. לגבי נכים משתי הקבוצות הראשונות שהליקוי העיקרי שלהם הוא פיגור או שהם מתגוררים ביישובים קטנים (שבהם פחות מ-50,000 תושבים במגזר היהודי ופחות מ-20,000 תושבים במגזר הערבי) נדגמו יישובים מייצגים לפי מחוז, מגזר וגודל יישוב, וכל מקבל קצבה נדגם שאינו מהיישוב הוחלף באחר שנדגם אקראית מן היישוב המייצג (הסבר מפורט בסעיף 2.2.1).

הראיונות נערכו עם הנכה או עם התומך העיקרי שלו (במקרה שהנכה אינו מסוגל לענות). חלק מהראיונות נעשו פנים אל פנים בביתו של הנכה בעזרת שאלון מובנה שנבנה במיוחד לצורך זה בידי צוות הסקר, וחלקם נעשו בטלפון באמצעות גרסה מקוצרת של השאלון. השאלון מקיף נושאים רבים הקשורים לכל תחומי החיים של הנכה – שאלות על מאפיינים דמוגרפיים, מאפייני בריאות ותפקוד, דפוסי שימוש בשירותי בריאות ורווחה, צרכים לא מסופקים ובעיות בהשגת שירותים וטיפולים, המצב הנפשי והחברתי, רמת החיים, מצב התעסוקה והמצב הכלכלי ועוד. ריאיון פנים אל פנים ארך כשעה וחצי בממוצע ובטלפון כארבעים דקות. סך הכול רואיינו 2,256 מקבלי קצבת נכות כללית (מהם 576 קיבלו גם קצבת שירותים מיוחדים) ו-582 מקבלי קצבת נכות מעבודה.

שיטת המחקר

המחקר מבוסס על סקר קהילתי ארצי של מקבלי כל סוגי קצבאות הנכות שהמוסד לביטוח הלאומי משלם, שנערך ביוזמת המוסד לביטוח לאומי ובמימונו. בצוות המחקר היו חוקרים ועוזרי מחקר של מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל וחוקרים של המוסד לביטוח לאומי. הצוות המשותף עבד בשיתוף פעולה לאורך כל שלבי המחקר – החל בתכנון המחקר ובניית הכלים, דרך ניהול עבודת השדה ועיבוד הנתונים וכלה בכתיבת סיכום הממצאים. המראיינים אספו את הנתונים על מקבלי הקצבאות באמצעות שאלון מובנה ומקיף שבנה צוות המחקר. כמו כן נערכו ראיונות עם תומכים עיקריים של חלק מן הנכים באמצעות שאלון לתומך העיקרי, שנבנה אף הוא במיוחד לצורכי מחקר זה. חלק מן הראיונות נעשו פנים אל פנים וחלק בטלפון. תקופת ביצוע הראיונות התפרשה מאוגוסט 1998 עד ינואר 2000.

להלן נתאר במפורט את אוכלוסיית המחקר, את תהליכי הדגימה, את אופן איסוף הנתונים ואת כלי המחקר.

תיאור האוכלוסייה

אוכלוסיית המחקר כללה את מקבלי כל סוגי קצבאות הנכות של המוסד לביטוח לאומי בסוף 1998 המתגוררים בקהילה, בני 18-65 (גברים) ו-18-60 (נשים) ואשר יש להם 40% נכות רפואית כללית ויותר. באוכלוסיית המחקר היו חמש קבוצות, על פי סוג הקצבה: מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מקבלים קצבת שר"מ, מקבלי קצבת נכות כללית וקצבת שר"מ, מקבלי קצבת נכות מעבודה, מקבלי קצבת ניידות ומקבלי תגמולים לנפגעי פעולות איבה (ראו לוח 1). ייתכן שאדם יקבל קצבת נכות כללית וקצבת ניידות או שאדם יקבל קצבת נפגע עבודה וקצבת ניידות.

באוכלוסיית המחקר לא נכללו הקבוצות האלה:

- מקבלי קצבאות שנקבעה להם דרגת נכות הנמוכה מ-40% נכות.
- מקבלי קצבת שר"מ בלבד (שאינם מקבלים קצבת נכות כללית).
- מאושפזים (6 חודשים ויותר).
- נכים שקצבתם הופסקה לפני מועד הריאיון.
- מקבלי תגמולים לנפגעי פעולות איבה המתגוררים בחו"ל.
- מקבלי קצבת נכות כללית שהם נפגעי נפש או לוקים בפיגור או מקבלי קצבת נכות עם שר"מ, המתגוררים ביישובים בהם יש פחות מ-2,000 תושבים או ביישובי יהודה, שומרון וחבל עזה (ראו הסבר בסעיף 2.2.1 להלן).

לוח מס' 1: אוכלוסיית המחקר לפי סוג קצבת הנכות *

מס' מקבלי קצבה ביוני 2003	מס' מקבלי הקצבה במועד הדגימה (סוף 1998) ***	קבוצת האוכלוסייה **
		1. מקבלי קצבת נכות כללית שאינם מקבלים קצבה שירותים מיוחדים (שר"מ)
139,942	98,895	מתוכם: עקרת בית
15,172	13,769	2. מקבלי קצבת נכות כללית שמקבלים גם קצבה לשירותים מיוחדים (שר"מ)
16,054	9,808	3. מקבלי קצבת נכות מעבודה שכירים ועצמאים בעלי נכות צמיתה תושבי ישראל
6,666	4,690	4. מקבלי קצבת ניידות נוהגים ושאינם נוהגים
22,222	10,823	5. מקבלי תגמולים לנפגעי פעולות איבה שאינם מתגוררים בחו"ל
485	366	

* ייתכן שאדם יקבל קצבת נכות כללית וקצבת ניידות או שאדם יקבל קצבת נפגעי עבודה וקצבת ניידות.
 ** מקבלי קצבאות נכות בני 18-65 (גברים) ו-18-60 (נשים) שיש להם 40% נכות רפואית ויותר, המתגוררים בקהילה (לא כולל נכים המאושפזים בבתי חולים או במוסדות).
 *** נתוני המחקר מבוססים על מדגם של מקבלי קצבאות בסוף 1998. בטור זה מוצגים מספרים מעודכנים של האוכלוסייה הרלוונטית למחקר ליוני 2003. הגידול הגבוה במספר מקבלי שר"מ וניידות נובע מהשינויים בעקבות שביתת הנכים ב-1999.

הגידול החד במקבלי קצבת נכות כללית שמקבלים גם קצבת שר"מ (בשנת 2003 לעומת 1998)
נובע בחלקו מהאפשרות לקבל קצבת ניידות וקצבת שר"מ בעת ובעונה אחת, שהוחלה בפועל
מאפריל 2000.

תיאור המדגם

המדגם הוצא בשלושה שלבים: תחילה נעשתה דגימה ארצית כללית בקרב מקבלי קצבאות הנכות לסוגיהן. לאחר מכן נדגמו נכים נוספים מתוך קבוצות מסוימות של מקבלי קצבת נכות כללית בערים הגדולות – ירושלים, תל-אביב-יפו, חיפה – כדי להגדיל את ייצוגן במדגם ולאפשר ניתוח בנפרד של קבוצות אלה, על פי הזמנת העיריות. לבסוף, נדגמה קבוצה נוספת בקרב מקבלי קצבת נכות כללית הלוקים בפיגור שהם בני 21-30, כדי שיהיה אפשר לנתח קבוצה זו בנפרד, על פי הזמנת משרד העבודה והרווחה. נתאר להלן שלושה שלבים אלה.

דגימה ארצית כללית

דגימה אקראית נערכה בקרב כל אחת מקבוצות האוכלוסייה (כפי שמוצגות בלוח 2). כלומר, התקבלו חמישה מדגמים ארציים.

לוח מס' 2: מדגמים ארציים לפי סוג קצבת הנכות

מספר הנדגמים	סוג הקצבה
1,419	1. נכות כללית ללא שר"מ
537	2. נכות כללית עם שר"מ
763	3. נפגעי עבודה
330	4. ניידות
220	5. איבה

להלן עקרונות הדגימה של כל אחד מחמישה מדגמים אלה.

מדגם מקבלי קצבת נכות כללית ללא קצבת שר"מ:

הדגימה היתה ארצית שכבתית. הוגדרו חמש שכבות לדגימה אקראית כדלהלן:

1. נכים שהליקוי העיקרי שלהם הוא פיגור קשה.
 2. יתר הנכים עם ליקוי עיקרי פיגור.
 3. נכים שהליקוי העיקרי שלהם הוא סרטן קשה.
 4. נכים שהליקוי העיקרי שלהם הוא נפשי.
 5. נכים אחרים (כל מי שלא נכלל בקבוצות הנ"ל).
- (הליקוי העיקרי הוא הליקוי עם אחוז הנכות הגבוה ביותר. במקרה של שני ליקויים בעלי אחוז זהה, נלקח הליקוי הראשון שמופיע בקובץ מקבלי קצבאות של המוסד לביטוח לאומי).

בדגימת שלוש קבוצות – נכים עם פיגור קשה, נכים עם פיגור לא קשה ונכים פגועי נפש – נלקח בחשבון גודל היישוב, משום שבדרך כלל אי אפשר לראיין טלפונית נכים כאלה והיה צורך שמראיינים מקצועיים מיוחדים יגיעו לבתיהם כדי לראינם. הדבר נעשה כך:

- היישובים חולקו ל"יישובים גדולים" (שבהם יותר מ-50,000 תושבים במגזר היהודי ויותר מ-20,000 תושבים במגזר הערבי) ול"יישובים קטנים" (יתר היישובים, חוץ מיישובים כפריים עם פחות מ-2000 תושבים ויישובים ביהודה שומרון וחבל עזה, אשר לא נכללו באוכלוסייה לצורך דגימה זו).
- ב"יישובים גדולים" נעשתה דגימה רגילה.
- ב"יישובים קטנים", לאחר שנעשתה דגימה רגילה, נעשתה חלוקה לשישה מחוזות (חוץ מיהודה, שומרון וחבל עזה), לארבע קבוצות יישוב (ביישובים היהודיים שתי קבוצות: 20,000-50,000 תושבים ו-20,000-2,000 תושבים. ביישובים הערביים שתי קבוצות: 20,000-10,000 תושבים ו-10,000-2,000 תושבים). לכל אחת מ-24 קבוצות אלו נבחר יישוב מייצג. כל קבוצה חולקה לשלוש קבוצות דגימה (נכים עם פיגור קשה, נכים עם פיגור לא קשה ונפגעי נפש), כלומר התקבלו 72 תאים. כל מקרה במדגם בתא מסוים (מ-72 התאים) שלא היה מהיישוב המייצג הוחלף במקרה אחר (שנבחר בצורה מקרית) מהיישוב המייצג של התא.

מדגם מקבלי קצבת נכות כללית וקצבת שר"מ:

הדגימה היתה ארצית שכבתית. הוגדרו חמש שכבות לדגימה אקראית:

1. עקרות בית.
2. נכים (שאינם עקרות בית) עם ליקוי עיקרי סרטן קשה.
3. נכים (שאינם עקרות בית) עם ליקוי עיקרי פיגור.
4. נכים (שאינם עקרות בית) עם ליקוי עיקרי נפשי.
5. נכים אחרים (כל מי שלא נכלל בקבוצות הנ"ל).

כמו לנפגעי נפש והלוקים בפיגור בקרב מקבלי קצבת נכות כללית ללא שר"מ, גם למקבלי קצבת שר"מ נלקח בחשבון גודל היישוב, ונכים במדגם מיישובים קטנים הוחלפו בנכים מהיישובים המייצגים (משום שאי אפשר לראיין נכים קשים בטלפון אלא רק פנים אל פנים).

מדגם מקבלי קצבת נפגעי עבודה:

הדגימה היתה ארצית אקראית, ללא שכבות.

מדגם מקבלי קצבת ניידות:

הדגימה היתה ארצית שכבתית. הוגדרו שתי שכבות לדגימה אקראית:

1. נוהגים ברכב.
2. לא נוהגים ברכב.

מדגם מקבלי תגמולים לנכי פעולות איבה:

הדגימה היתה ארצית שכבתית. הוגדרו שתי שכבות לדגימה אקראית:

1. מחוסרי פרנסה ונצרכים.
2. היתר.

דגימה של מקבלי קצבת נכות כללית בערים הגדולות

כאמור, עירויות שלוש הערים הגדולות – ירושלים, תל-אביב-יפו וחיפה – היו מעוניינות לבדוק קבוצות מסוימות של מקבלי קצבת נכות כללית תושבי עירן. מאחר שהייצוג של קבוצות אלה במדגם הארצי הכללי היה קטן מכדי שיהיה אפשר לנתחן בנפרד, נדגמו מקרים נוספים מקבוצות אוכלוסייה אלה (ראו לוח 3).

לוח מס' 3: מספר הנדגמים הנוספים מהערים הגדולות

מספר הנדגמים הנוספים	גודל האוכלוסייה	סוג האוכלוסייה
69	3,255	1. תושבי תל אביב-יפו מקבלי קצבת נכות כללית (בלי או עם שר"מ) בעלי ליקוי עיקרי – נפש
136	1,390	2. תושבי תל אביב-יפו מקבלי קצבת נכות כללית (בלי או עם שר"מ) בעלי ליקוי עיקרי – לוקומוטורי/נוירולוגי
67	2,356	3. תושבי תל אביב-יפו מקבלי קצבת נכות כללית (בלי או עם שר"מ) בעלי ליקוי עיקרי – פנימי
109	171	4. תושבי חיפה מקבלי קצבת נכות כללית (בלי או עם שר"מ) בני 40-18, בעלי נכויות מורכבות *
66	1,965	5. תושבי ירושלים מקבלי קצבת נכות כללית (בלי או עם שר"מ) בעלי ליקוי עיקרי – נפש
49	674	6. תושבי ירושלים מקבלי קצבת נכות כללית וקצבת שר"מ בעלי כל סוג ליקוי עיקרי חוץ מפיגור ונפש

* בעל נכות מורכבת – יש לו יותר מסוג ליקוי אחד, מהסוגים האלה: ראייה +60%, נפש +40%, פיגור +40%, לוקומוטורי/נוירולוגי +40%, ליקוי אחר +40%.

דגימה של מקבלי קצבת נכות כללית הלוקים בפיגור שהם בני 21–30

כאמור, משרד העבודה והרווחה היה מעוניין לבדוק קבוצה מיוחדת של לוקים בפיגור צעירים. במועד הדגימה כללה אוכלוסיית מקבלי קצבת נכות כללית (עם או בלי שר"מ) 3,204 לוקים בפיגור בני 21–30. מתוכם הוצא מדגם ארצי אקראי של 550 מקרים.

כלי המחקר

כלי המחקר היו :

א. שאלון פנים אל פנים לנכה – שאלון מובנה הכולל ברובו שאלות סגורות ובחלקן שאלות פתוחות. השאלון מקיף נושאים רבים הקשורים לכל תחומי החיים של הנכה – שאלות על מאפיינים דמוגרפיים, מאפייני בריאות ותפקוד, דפוסי שימוש בשירותי בריאות ורווחה, צרכים לא מסופקים ובעיות בהשגת שירותים וטיפולים, מצבו הנפשי והחברתי של הנכה, רמת החיים שלו, מצבו התעסוקתי והכלכלי ועוד. ריאיון עם הנכה באמצעות שאלון זה ארך כשעה וחצי בממוצע. כאשר הריאיון נערך על הנכה ולא איתו, נעשה שימוש באותו שאלון, תוך דילוג על שאלות סובייקטיביות – שאין אדם אחר יכול לענות עליהן במקום הנכה.

ב. שאלון טלפוני לנכה – מאחר שקשה לראיין טלפונית זמן כה רב, היה צורך ליצור גרסה מקוצרת של שאלון פנים אל פנים. השאלון הטלפוני מכיל כ-2/3 מן השאלות הכלולות בשאלון פנים אל פנים. ריאיון טלפוני ארך כ-40 דקות בממוצע.

ג. שאלון לתומך עיקרי – זהו שאלון מובנה המיועד ללמוד על השפעת הטיפול בבן משפחה נכה על התומך העיקרי שלו. בשאלון שאלות על מאפייני רקע שונים של התומך, על סוגי העזרה שהתומך נותן לנכה ועל השפעת הטיפול בנכה על מצבו התעסוקתי, הנפשי והבריאותי. ריאיון עם התומך העיקרי באמצעות שאלון זה, פנים אל פנים או בטלפון, ארך כ-20 דקות בממוצע.

מקורות המידע ושיטת איסוף הנתונים על מקבלי הקצבאות

ראיונות עם מקבלי הקצבאות

ראיונות נערכו במידת האפשר עם מקבלי הקצבאות עצמם. במידה שהנכה לא יכול היה להתראיין, בגלל מצבו הבריאותי-תפקודי, נערך ריאיון עליו עם האדם שמתגורר איתו ומטפל בו או שצוין על ידו כמטפל עיקרי. במסגרת הריאיון מילא המראיין את השאלון לנכה, שתואר בכלי המחקר.

תוכנית המחקר כללה הן ראיונות פנים אל פנים (שבהם מולא שאלון פנים אל פנים עם הנכה) והן ראיונות באמצעות הטלפון (בהם מולא שאלון טלפוני לנכה). ההחלטה מי מן הנכים הנדגמים יוראיין פנים אל פנים ומי בטלפון התקבלה כדלהלן:

- נכים המקבלים קצבת נכות כללית ללא שר"מ, הלוקים בפיגור, ונפגעי הנפש – רואיינו פנים אל פנים בלבד עקב מצב בריאותם. בעלי יתר הליקויים – במידה שהם גרים בישובים קטנים רואיינו טלפונית, היתר רואיינו חלקם פנים אל פנים וחלקם בטלפון.
- כל הנכים המקבלים קצבת נכות כללית וקצבת שר"מ רואיינו פנים אל פנים עקב מצבם התפקודי הקשה.
- נכים המקבלים קצבת נכות מעבודה – כל הגרים ביישובים קטנים רואיינו טלפונית, היתר רואיינו חלקם פנים אל פנים וחלקם בטלפון.
- כל הנכים המקבלים קצבת ניידות וכל הנכים המקבלים תגמולים לנפגעי פעולות איבה רואיינו טלפונית.
- במידה שהיה צורך לערוך ריאיון על הנכה, כשלא היה אפשר לראיין אותו בעצמו, הוחלט שהריאיון ייערך פנים אל פנים (בנוכחות הנכה).

במהלך עבודת השדה, בגלל אילוצים שונים (כמו העדפת המרואיין או קשיי המראיין להגיע לביתו של המרואיין), שונתה בפועל שיטת הריאיון המתוכננת: במרבית המקרים, חלק מהראיונות שתוכננו להתבצע פנים אל פנים בוצעו טלפונית. לעתים רחוקות יותר, ראיונות שתוכננו להתבצע בטלפון התבצעו פנים אל פנים. בלוח 44 מוצגים מספר הראיונות המתוכננים ומספר הראיונות שבוצעו בפועל לפי כל שיטת ריאיון (פנים אל פנים או בטלפון). כפי שניתן לראות מלוח 5 בוצעו ראיונות עם 76% מהמדגם. הסיבות העיקריות לאי-ריאיון היו אי-איתור (9%) וסירוב להתראיין (8%). סיבות אחרות, כמו בעיית שפה, בעיית תקשורת, פטירה, הפסקת קצבה וכניסה למוסד הופיעו בשיעורים קטנים מאוד.

לוח מס' 4: מספר הראיונות המתוכננים עם מקבלי קצבאות ומספר הראיונות שבוצעו בפועל, לפי שיטת הראיון

ראיונות טלפוניים	ראיונות פנים אל פנים	סה"כ ראיונות	
1,656	2,659	4,315	מספר הראיונות המתוכננים
1,673	1,616	3,289	מספר הראיונות שבוצעו בפועל

לוח מס' 5: התפלגות מדגם מקבלי הקצבאות לפי ביצוע הראיון (אחוזים)

סטטוס ביצוע	
סה"כ נדגמים	4,315
סה"כ אחוזים	100
בוצע ראיון	76
לא אותרו	9
סירבו	8
אחר	7

קובצי הנתונים של המוסד לביטוח לאומי

נוסף על הנתונים שנאספו בראיון, נעשה שימוש בנתונים מתוך קובצי המוסד לביטוח לאומי. מקובצי נכות כללית ונכות מעבודה נשלפו משתנים של מקבלי הקצבאות שבמדגם, כמו אחוז רפואי וסעיף ליקוי, קצבה חודשית, מצב משפחתי, מין וגיל, סניף הביטוח הלאומי, תעסוקת נכי עבודה, מאפייני הלוקים בפיגור שנמצאים במוסדות ואשר לא נכללו במחקר. מקובץ שכר נשלפו נתוני הכנסה משכר, מקובץ הוועדות הרפואיות נשלפו נתוני הליקוי העיקרי של נכי עבודה, ומקובצי גמלאות נוספים על המוזכרים לעיל נשלפו נתוני הכנסת הנכה ובן זוגו מגמלאות אחרות של המוסד לביטוח לאומי.

ראיון של התומכים העיקריים של מקבלי קצבת נכות כללית

נוסף על ראיון הנכים, המחקר כלל ראיון עם התומכים העיקריים של מקבלי קצבת נכות כללית (עם או בלי שר"מ). תומך עיקרי הוגדר כאדם (בדרך כלל בן משפחה) העוזר במידה הרבה ביותר לנכה בטיפול אישי, בהשגחה ו/או בניהול משק ביתו, ללא תשלום. מדגם התומכים היווה תת-מדגם אקראי, שכבתי, של מדגם הנכים במחקר (חוץ ממקבלי קצבת נכות כללית ללא שר"מ, שהליקוי העיקרי שלהם הוא פיזי, הגרים בישובים קטנים). המדגם כלל 1,450 תומכים.

לוח מס' 6: התפלגות מדגם התומכים העיקריים במחקר לפי ביצוע הריאיון (אחוזים)

סטטוס ביצוע	
סה"כ נדגמים	1,450
סה"כ אחוזים	100
בוצע ריאיון	64
לא בוצע ריאיון עם הנכה ולכן לא בוצע ריאיון עם התומך	25
אין לנכה תומך	5
סירובים (של הנכה/של התומך)	3
לא אותר	2
לא נגיש או נפטר	1

שיטת ריאיון התומך היתה פנים אל פנים בהמשך ישיר לריאיון פנים אל פנים שנערך עם הנכה. במידה שלא התאפשר לראיין את התומך באותו מפגש, הוא רואיין בטלפון במועד מאוחר יותר. במסגרת הריאיון מילא המראיין שאלון לתומך עיקרי (שתואר בכלי המחקר). כפי שאפשר לראות מלוח 6, התקיימו ראיונות עם 64% מהמדגם, דהיינו 928 תומכים. רבע מהתומכים במדגם לא רואיינו מאחר שלא הצלחנו לראיין את הנכה עצמו. ל-5% מן הנכים שתוכנן לראיין תומך שלהם לא היה תומך עיקרי.